

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
VIEŠOJO SAUGUMO AKADEMIJA**

GINTARĖ JARAŠIŪNĖ
IKITEISMINIS PROCESAS

**KANKINIMŲ IR KITOKIO ŽIAURAUS, NEŽMONIŠKO AR
ŽEMINANČIO ELGESIO DRAUDIMAS ĮKALINIMO
ĮSTAIGOSE**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas: Dr. A. Banevičienė

KAUNAS, 2025

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	3
ĮVADAS	4
1. KANKINIMŲ IR KITOKIO ŽIAURAS, NEŽMONIŠKO AR ŽEMINANČIO ELGESIO SAMPRATA	10
1.1. Kankinimas	11
1.2. Žiaurus elgesys	15
1.3. Nežmoniškas elgesys	17
1.4. Žeminantis elgesys	20
2. KANKINIMŲ IR KITOKIO ŽIAURAS, NEŽMONIŠKO AR ŽEMINANČIO ELGESIO TEISINIS REGULIAVIMAS	22
2.1. Tarptautinėje teisėje	22
2.2. Europos regiono teisėje	26
2.3. Lietuvos nacionalinėje teisėje	29
3. PADĖTIS LIETUVOS ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE	36
3.1. Asmeninė erdvė	37
3.2. Materialinės kalinimo sąlygos	41
3.3. Higienos ir sanitarinės sąlygos	43
3.4. Netinkamas kalėjimo pareigūnų elgesys	47
3.5. Sveikatos priežiūra	49
3.6. Neformali kalinių hierarchija	53
IŠVADOS	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS	58
SANTRAUKA	68
SUMMARY	69
AKADEMINIO SĄŽININGUMO DEKLARACIJA	70

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

BVS – Bausmių vykdymo sistema

CAT – Komitetas prieš kankinimus

Chartija – Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija

CPT – Europos Kankinimų prevencijos komitetas

Deklaracija – Deklaracija dėl visų asmenų apsaugos nuo kankinimo ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar baudimo

ES – Europos Sąjunga

EŽTK/ Konvencija – Europos žmogaus teisių konvencija

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

JT – Jungtinės Tautos

JTO – Jungtinių Tautų Organizacija

LKT – Lietuvos Kalėjimų tarnyba

LR BK – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas

LR BVK – Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas

PN – pataisos namai

Rezoliucija 70/175 – Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija 70/175 (2015)

SPT – Jungtinių Tautų Mechanizmas dėl kankinimų prevencijos

Taisyklės - Tipinės minimalaus elgesio su kaliniais taisyklės

TPPTP – Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas

UNCAT/ Jungtinių Tautų Konvencija prieš kankinimus – Jungtinių Tautų Konvencija prieš kankinimus ir kitą žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį arba bausmę

VŽTD – Visuotinė žmogaus teisių deklaracija

IVADAS

Kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimas yra vienas pagrindinių žmogaus teisių apsaugos principų, įtvirtintas tiek tarptautinėje, tiek nacionalinėje teisėje. Tarptautinės teisės doktrinoje šis draudimas pripažįstamas kaip *ius cogens* norma – imperatyvi tarptautinės teisės taisyklė, kurios negalima pažeisti jokiais atvejais, net karo ar kitų nepaprastųjų situacijų metu¹. Toks absoliutus pobūdis įpareigoja valstybes ne tik tiesiogiai susilaikyti nuo kankinimų, bet ir užtikrinti veiksmingą šios teisės apsaugą savo jurisdikcijoje.

Temos aktualumas ir naujumas. Draudimas taikyti kankinimą ir kitokį nežmonišką ar žeminantį elgesį yra neatsiejamas nuo demokratinės ir teisinės valstybės principų, garantuojančių asmens orumą bei fizinį ir psichologinį saugumą. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnyje aiškiai įtvirtinta, kad žmogaus orumą gina įstatymas, o kankinimas ar kitoks žiaurus, nežmoniškas ar žeminantis elgesys yra draudžiami². Šis principas taip pat patvirtintas svarbiausiuose tarptautiniuose žmogaus teisių apsaugos dokumentuose, tokiuose kaip Jungtinių Tautų Konvencija prieš kankinimą ir Europos žmogaus teisių konvencijos (EŽTK) 3 straipsnis.

Ypatingas dėmesys šiame kontekste skiriamas įkalinimo įstaigoms, kur nuteistieji yra itin pažeidžiami dėl jų priklausomybės nuo valstybės institucijų. Remiantis EŽTT praktika, kalinimo sąlygos gali pažeisti EŽTK 3 straipsnį, jei jos sukelia didelį fizinį ar psichologinį skausmą ar žemina žmogaus orumą³. Nors Lietuvoje egzistuoja aiški teisinė bazė, draudžianti kankinimus ir kitokį žiaurų elgesį su nuteistaisiais, faktinė padėtis rodo, kad šios problemos išlieka aktualios. EŽTT ne kartą yra konstatavęs EŽTK 3 straipsnio pažeidimus Lietuvoje dėl blogų kalinimo sąlygų ir netinkamo pareigūnų elgesio⁴.

Vertinant Lietuvos situaciją tarptautiniame kontekste, matyti, kad dauguma šalies įkalinimo įstaigų veikia pasenusios infrastruktūros pagrindu, o sisteminis institucijų neveiksnumas kliudo užtikrinti Konvencijos 3 straipsnyje nustatytus standartus. *The World Prison Brief* 2024 metų duomenimis, Lietuva išlieka tarp Europos valstybių, turinčių vienus aukščiausių kalinimo

¹ United Nations General Assembly, *Fragmentation of international law: difficulties arising from the diversification and expansion of international law: Report of the study group of the international law commission*, A/CN.4/L.682 13 2006, p. 166-180 žiūrėta 2025 m. sausio 9 d., <https://files.pca-cpa.org/pcadocs/bi-c/1.%20Investors/4.%20Legal%20Authorities/CA139.pdf>.

² Lietuvos Respublikos Konstitucija, Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

³ European Court of Human Rights, *Muršić v. Croatia*, application no. 7334/13. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167483>

⁴ European Court of Human Rights, *Mironovas and Others v. Lithuania*, nos. 40828/12 and others, Judgment of 8 December 2015; *Oskirko v. Lithuania*, no. 14416/12, Judgment of 20 December 2016; *Vaidelys v. Lithuania*, no. 50247/09, Judgment of 16 December 2014.

rodiklių – 154 kalinių 100 tūkst. gyventojų⁵. Nors šis skaičius sumažėjo, palyginti su 2023 metais (174 kaliniai 100 tūkst. gyventojų), problema dėl kalėjimų perpildymo išlieka opi⁶. Šie duomenys atskleidžia ne tik perteklinį įkalinimo naudojimą, bet ir gilesnes sisteminės problemas, kurias būtina spręsti siekiant užtikrinti tinkamą nuteistųjų teisių apsaugą.

Europos komitetas prieš kankinimą (CPT) savo ataskaitose nuosekliai nurodo Lietuvos įkalinimo įstaigų trūkumus, susijusius su perpildymu, sanitarinėmis sąlygomis ir kalinių saugumu⁷. Be to, Seimo kontrolieriaus 2023 metų ataskaita pažymi, kad kai kuriais atvejais Lietuvos kalinimo sąlygos neatitinka tarptautinių žmogaus teisių apsaugos standartų, o nuteistieji patiria žeminantį elgesį bei nepakankamą apsaugą nuo smurto⁸.

Nors kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimas yra išsamiai reglamentuotas tiek tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose teisės aktuose, praktinis šių normų įgyvendinimas Lietuvos įkalinimo įstaigose nėra išsamiai išnagrinėtas. G. Sakalauskas savo tyrimuose analizuoja kalinių teisių užtikrinimo problemas, tačiau vis dar trūksta detalių empirinių tyrimų, atskleidžiančių realią situaciją įkalinimo įstaigose ir sisteminės problemas, kylančias įgyvendinant šias normas⁹. Todėl šio darbo tyrimo naujumas atsiskleidžia per platesnį problemos analizės lauką: siekiama įvertinti ne tik teisės aktus, bet ir teismų praktiką, CPT bei Seimo kontrolierių ataskaitas, taip užpildant esamą akademinės literatūros spragą ir pateikiant naujų įžvalgų apie kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimo įgyvendinimo iššūkius.

Pastaraisiais metais Lietuva žengė tam tikrus žingsnius, siekdama gerinti situaciją įkalinimo įstaigose. 2023 metų sausio 1 dieną įsigaliojo kalėjimų sujungimo reforma, kuria siekta efektyvesnio išteklių paskirstymo ir kalinimo sąlygų gerinimo¹⁰. Nepaisant pastangų kyla pagrįstas klausimas, ar šios reformos iš tiesų prisideda prie veiksmingos kankinimų ir kitokio nežmoniško elgesio prevencijos, ar užtikrinamos pakankamos teisinės ir administracinės priemonės šiems tikslams pasiekti.

⁵ The World Prison Brief, "Highest to Lowest – Prison Population Rate," žiūrėta 2025 m. kovo 15 d., https://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison_population_rate?field_region_taxonomy_tid=14.

⁶ Council of Europe, *SPACE I – 2023: Annual Penal Statistics*, Strasbourg: Council of Europe, 2023, žiūrėta 2025 m. kovo 15 d., https://wp.unil.ch/space/files/2025/04/space_i_2023_key_findings.pdf.

⁷ European Committee for the Prevention of Torture (CPT), *Report to the Lithuanian Government*, 2024, žiūrėta 2025 m. kovo 15 d., <https://hudoc.cpt.coe.int/eng/?i=p-ltu-20240212-en-11>.

⁸ Seimo kontrolierių įstaiga, *2024 metų veiklos ataskaita*, žiūrėta 2025 m. balandžio 2 d., <file:///C:/Users/ovidijus/Downloads/LRSKI-2024-metine-ataskaita.pdf>.

⁹ Gintautas Sakalauskas ir kt., *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos* (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, Žara, 2019).

¹⁰ Lietuvos kalėjimų tarnyba, "Apie mus – Istorija," žiūrėta 2025 m. kovo 15 d., <https://kalejimai.lrv.lt/lt/apie-mus/istorija/>.

Taip pat svarbu pažymėti, kad nuo 2023 metų sausio 1 dienos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse buvo įtvirtintas naujas 100³ straipsnis, kriminalizuojantis kankinimą kaip savarankišką nusikalstamą veiką¹¹. Šis žingsnis atitinka tarptautinius įsipareigojimus ir prisideda prie veiksmingesnės kankinimų prevencijos bei kaltininkų atsakomybės užtikrinimo. Vis dėlto šios nuostatos praktinis veiksmingumas priklausys nuo to, kaip ji bus taikoma teismų praktikoje ir kokių mastu bus užtikrintas institucinis bendradarbiavimas.

Atsižvelgiant į šiuos aspektus, aktualu išsamiai išanalizuoti kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimo įgyvendinimo situaciją Lietuvos įkalinimo įstaigose. Reikalinga įvertinti, ar Lietuvoje taikomos priemonės atitinka tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus, bei nustatyti tobulintinas sritis, siekiant stiprinti kankinimų prevenciją ir užtikrinti efektyvesnę nuteistųjų teisių apsaugą.

Temos ištyrimo lygis. Lietuvių autorių, besispecializuojančių kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimo ir kalinių teisių srityje, nėra daug, tačiau kai kurie teisės mokslininkai bei žmogaus teisių gynėjai yra nagrinėję šiuos klausimus, įskaitant platesnį žmogaus teisių pažeidimų kontekstą bei kankinimų draudimą. Pavyzdžiui, R. Drakšas ir R. Valutytė savo darbe „*Kankinimo samprata tarptautinėje teisėje*“¹² gilinasi į kankinimo sąvoką ir jos sudedamąsias dalis, o R. Jurka ir E. Jurkienė straipsnyje „*Kankinimai: universalios baudžiamosios jurisdikcijos taikymo perspektyva*“¹³ iškėlė savo požiūrį į kankinimo apibrėžimą. S. Nikartas savo mokslinėje studijoje „*Teisė nebūti kankinamam ir nepatirti žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar nebūti taip baudžiamam: probleminiai kalinimo sąlygų užtikrinimo aspektai*“¹⁴ analizavo kalinimo sąlygų atitiktį tarptautiniams žmogaus teisių standartams Lietuvoje. Nors Gintauto Sakalausko monografijoje „*Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*“¹⁵ pagrindinis dėmesys skiriamas socialinės integracijos aspektams, monografijoje taip pat atskleidžiami kalinimo sąlygų trūkumai, kurie gali būti vertinami kaip nežmoniškas ar žeminantis elgesys, prieštaraujantis tarptautiniams žmogaus teisių standartams.

¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741, žiūrėta 2024 m. vasario 3 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr>.

¹² Romualdas Drakšas, Regina Valutytė, *Kankinimo samprata tarptautinėje teisėje*, *Teisė*. 2009, t. 71, p. 7-24 žiūrėta 2024 m. vasario 3 d., <https://www.lituanistika.lt/content/22906>.

¹³ Raimundas Jurka ir Eglė Jurkienė, „*Kankinimai: universalios baudžiamosios jurisdikcijos taikymo perspektyva*“ *Jžvalgos* 1 (2021): 44–55, žiūrėta 2024 m. vasario 3 d., <https://www.lituanistika.lt/content/97126>.

¹⁴ S. Nikartas, „*Teisė nebūti kankinamam ir nepatirti žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar nebūti taip baudžiamam: probleminiai kalinimo sąlygų užtikrinimo aspektai*“, Lietuvos teisės instituto mokslo tyrimai (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2013).

¹⁵ G. Sakalauskas, *supra note*, 9.

Tarptautiniu lygmeniu, M. Nowak ir E. McArthur knygoje „*The United Nations Convention Against Torture: A Commentary*“¹⁶ analizuoja tarptautines kankinimų prevencijos priemonės bei iššūkius jų taikymui, taip pat aptaria Jungtinių Tautų konvencijos prieš kankinimus turinį ir įgyvendinimą. W. Benedek knyga „*Understanding Human Rights: Manual on Human Rights Education*“¹⁷ gilina dėmesį į kankinimų prevencijos problemas ir galimybes tarptautinėje teisėje. N. Mavronicola savo knygoje „*Torture, Inhumanity and Degradation under Article 3 of the ECHR Absolute Rights and Absolute Wrongs*“¹⁸ analizuoja kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio sampratą ir skirtumus. Šie darbai sudaro teorinį pagrindą ir padeda identifikuoti tyrimo spragas, kurias užpildyti siekiama šiame baigiamajame darbe. Baigiamajame darbe atliekama aktualių šaltinių analizė, siekiant išsamiai įvertinti kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimo įgyvendinimą Lietuvos įkalinimo įstaigose.

Baigiamojo darbo problema. Nors kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimas yra aiškiai įtvirtintas tiek tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose teisės aktuose, Lietuvos įkalinimo įstaigose išlieka sisteminio pobūdžio žmogaus teisių pažeidimai, atskleidžiantys esminį šių normų praktinio įgyvendinimo neefektyvumą. Ši situacija kelia abejonių dėl veiksmingos teisės į orų elgesį užtikrinimo ir rodo būtinybę kritiškai įvertinti ne tik norminę, bet ir institucinę žmogaus teisių apsaugos sistemą.

Šio darbo **tikslas** – nustatyti, ar Lietuvos įkalinimo įstaigose laikomasi kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimo.

Darbo uždaviniai:

1. Nustatyti kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio sampratą.
2. Atskleisti kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio teisinį reguliavimą.

¹⁶ Nowak, Manfred, Moritz Birk, and Giuliana Monina, *The United Nations Convention Against Torture and its Optional Protocol: A Commentary, 2nd Edition*, Oxford Commentaries on International Law, <https://doi.org/10.1093/law/9780198846178.003.0001>.

¹⁷ Human Security Network; Österreichische Entwicklungszusammenarbeit; *European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy (Graz, Austria) Understanding human rights: manual on human rights education*. edited by Wolfgang Benedek, 2012 https://www.etc-graz.eu/wp-content/uploads/2020/08/Manual_2012_Eng_FINAL.pdf.

¹⁸ Natasa Mavronicola, *Torture, inhumanity and degradation under Article 3 of the ECHR: absolute rights and absolute wrongs*, (Oxford: Oxford University Press, 2021), žiūrėta 2024 vasario 12 d., <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/62913>.

3. Įvertinti faktinę padėti Lietuvos įkalinimo įstaigose remiantis EŽTT praktika, Europos Kankinimų prevencijos komiteto išvadomis bei Lietuvos Seimo kontrolieriaus ataskaitomis.

Tyrimo objektas – kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimas Lietuvos įkalinimo įstaigose.

Ginamasis teiginys. Lietuvos įkalinimo įstaigose vis dar egzistuoja sisteminės problemos, kurios, remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, tam tikrais atvejais gali būti pripažintos nežmonišku ar žeminančiu elgesiu.

Tyrimo metodika. Taikomi šie metodai:

1. Loginis metodas – šiuo metodu formuluojami pagrindiniai darbo teiginiai, išvados ir apibendrinimai.
2. Mokslinės literatūros analizės metodas – analizuojami Lietuvos bei tarptautinės teisės mokslininkų darbai bei teisės aktai. Šio metodo pagalba atskleidžiama kankinimų draudimo samprata bei analizuojama literatūra susijusi su įgyvendinimu būtent įkalinimo įstaigose.
3. Sisteminės analizės metodas – šiuo metodu vertinamos Lietuvos ir Tarptautinės teisės aktų normos bei teismų praktikos formuluojamos nuostatos, atrinkti aktualiausi temai šaltiniai.
4. Lyginamasis metodas – lyginama Lietuvoje ir tarptautinėje teisėje nusistovėjusi teisės doktrina susijusi su kankinimų draudimu, taip pat, lyginami ir kiti aspektai reikalingi, siekiant išgryninti šio baigiamojo darbo problemą.

Baigiamojo darbo struktūra. Baigiamasis darbas susideda iš trijų skyrių. Pirmajame analizuojama kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio samprata tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje, remiantis teisės doktrina ir EŽTT praktika. Atskleidžiami esminiai skirtumai tarp kankinimo, kitokio žiauraus, nežmoniško ir žeminančio elgesio sąvokų bei jų atribojimo kriterijai. Antrame skyriuje nagrinėjamas kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimo teisinis reguliavimas. Aptariamos pagrindinės tarptautinės, Europos regiono ir Lietuvos nacionalinės teisės normos, reglamentuojančios šį draudimą, analizuojami pagrindiniai tarptautiniai dokumentai, teisės aktai bei pastaraisiais metais Lietuvoje atliktos teisinės reformos. Trečiojoje dalyje vertinama faktinė situacija Lietuvos įkalinimo įstaigose. Analizė grindžiama EŽTT sprendimais, Europos Kankinimų prevencijos komiteto išvadomis bei Lietuvos Seimo kontrolierių ataskaitomis. Aptariami pagrindiniai žmogaus teisių apsaugos pažeidimų aspektai: asmeninės erdvės trūkumas, netinkamos materialinės sąlygos,

higienos ir sveikatos priežiūros problemos, netinkamas kalėjimo personalo elgesys bei neformali kalinių hierarchija. Pateikiamos pagrindinės problemų sprendimo kryptys.

1. KANKINIMŲ IR KITOKIO ŽIAURAUŠ, NEŽMONIŠKO AR ŽEMINANČIO ELGESIO SAMPRATA

Kankinimų ir kitokio žiaurauš, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimas yra vienas iš esminių žmogaus teisių apsaugos principų, įtvirtintų tiek tarptautinėje tiek nacionalinėje teisėje. Šis draudimas yra neatsiejama demokratinės ir teisinės valstybės dalis, kuri užtikrina asmens orumą bei fizinį ir psichologinį saugumą. Jungtinių Tautų Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį, Europos žmogaus teisių konvencija ir kiti tarptautiniai dokumentai įpareigoja šalis nars efektyviai įgyvendinti kankinimų ir kitokio žiaurauš, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimą jų jurisdikcijose. Šiuose dokumentuose aiškiai pasmerkta bet kokia kankinimo forma, o fizinės ir psichologinės kančios sukėlimas laikomas grubiu žmogaus orumo pažeidimu, kuris prilyginamas nežmoniškam ar žeminančiam elgesiui. Lietuvai ratifikavus tarptautinius ir Europos Sąjungos dokumentus, draudžiančius kankinimus ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį, perkelia šį draudimą į nacionalinę teisę, pripažindama jį esminiu žmogaus teisių apsaugos principu. Pagrindinė šio skyriaus analizės kryptis – atskleisti kankinimų, kitokio žiaurauš, nežmoniško ir žeminančio elgesio sąvokų turinį, jų esminius skirtumus bei ribas.

EŽTT pirmą kartą išsamiai pasisakė apie draudžiamo elgesio formas byloje *Danija, Norvegija, Švedija ir Nyderlandai prieš Graikiją (1969)*¹⁹ aiškindamas skirtumus tarp kankinimo, nežmoniško ir žeminančio elgesio:

- **Kankinimas** – apima ypač sunkų, sąmoningai vykdomą fizinį ar psichologinį smurtą, kuriuo siekiama palaužti asmens valią.
- **Nežmoniškas elgesys** – sukelia didelę kančią ar pažeminimą, tačiau nesiekia kankinimų intensyvumo.
- **Žeminantis elgesys** – veiksmai, sukeliantys aukai baimės, menkavertiškumo ar pažeminimo jausmą, tačiau neturintys kankinimų ar nežmoniško elgesio sunkumo.

Nors šios elgesio formos persipina, EŽTT jurisprudencijoje jos vertinamos atskirai, atsižvelgiant į jų sunkumą, pasekmes bei taikymo kontekstą. Kiekvienai iš šių kategorijų Teismas nustato aiškius kriterijus, kuriais remiasi vertindamas žmogaus teisių pažeidimą pagal EŽTK 3

¹⁹ European Court of Human Rights, *The Greek case – Denmark v. Greece ; Norway v. Greece ; Sweden v. Greece ; Netherlands v. Greece – part I of V*. applications nos. 3321/67, 3322/67, 3323/67 and 3344/67.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167795>.

straipsnį. Taip pat, šių sąvokų atribojimas yra svarbus vertinant žmogaus teisių pažeidimo mastą ir valstybės atsakomybę.

Svarbu pažymėti, kad EŽTT savo jurisprudencijoje nevarioja sąvokos „kitoks žiaurus elgesys“, nes EŽTK 3 straipsnyje tokia kategorija nėra įtvirtinta. Vis dėlto ši sąvoka pasirodo mokslinėje doktrinoje ir kitų tarptautinių institucijų, tokių kaip JT Komitetas prieš kankinimą, praktikoje, kur ja apibūdinami atvejai, kai elgesys nėra nei kankinimas, nei nežmoniškas ar žeminantis elgesys, tačiau vis tiek sukelia didelį fizinį ar psichologinį skausmą ir pažeidžia žmogaus teises²⁰.

1.1. Kankinimas

Kankinimas yra viena iš sunkiausių žmogaus teisių pažeidimų formų, todėl tarptautinėje teisėje jo draudimas yra absoliutus ir visuotinis²¹. Siekiant užtikrinti efektyvią žmogaus teisių apsaugą, kankinimo sąvoka yra įtvirtinta įvairiuose tarptautiniuose ir regioniniuose dokumentuose bei nacionalinėje teisėje. Šios sąvokos tikslus apibrėžimas ir draudimas yra esminiai principai, siekiant kovoti su kankinimo praktika ir kitais nežmoniško elgesio atvejais.

Svarbiausias dokumentas, reglamentuojantis kankinimo sąvoką tarptautinėje teisėje, yra Jungtinių Tautų Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (toliau – JT Konvencija prieš kankinimą), priimta 1984 m. Ši konvencija įtvirtina visuotinai pripažintą kankinimo apibrėžimą ir draudimą, kuris sudaro pagrindą tarptautinės teisės normų taikymui. Pagal JT Konvencijos prieš kankinimą 1 straipsnį, kankinimas apibrėžiamas kaip: „bet koks veiksmas, kuriuo asmeniui tyčia sukeliamas stipri skausmo ar kančios būklė fiziniame ar psichiniame lygmenyje, siekiant gauti iš jo ar iš trečiojo asmens informaciją ar išpažinimą, nubausti jį už veiksmą, kurį jis ar trečiasis asmuo galėjo atlikti, arba siekiant įbauginti jį ar trečiąjį asmenį, arba dėl bet kurios kokių nors diskriminavimų grindžiamos priežasties, kai tokį skausmą ar kančią sukelia viešosios valdžios pareigūnas ar kitas oficialias pareigas einantis asmuo arba kai jis sukeliamas jam kurstant arba sutinkant, ar jo tyliu pritarimu. Šis apibrėžimas neapima tik teisėtomis sankcijomis sukeliamo, joms būdingo arba su jomis susijusio skausmo ar kančios“²². Šios sąvokos turinys grindžiamas keturiais esminiais elementais²³:

²⁰ The Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment *A Guide to Reporting to the Committee against Torture*, žiūrėta 2024 m. kovo 15 d., <https://redress.org/wp-content/uploads/2018/10/REDRESS-Guide-to-UNCAT-2018.pdf>.

²¹ Drakšas, *supra note*, 12.

²² Jungtinių Tautų konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (1984). Valstybės žinios, 2006, 80-3141.

²³ Reporting under the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment Training Guide 2024, žiūrėta 2025 m. kovo 15 d., <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-11/report-convention-torture-training-guide-part1.pdf>.

1. **Tyčinis veiksmo pobūdis** – nusikalstama veika gali būti vykdoma tiek aktyviais veiksmais, tiesiogiai kankinant, tiek pasyviais veiksmais – pritariant kankinimui, leidžiant jam vykti ar skatinant tokį elgesį. Svarbu pažymėti, kad kankinimas visada atliekamas tyčia, todėl neatsargus elgesys negali būti laikomi kankinimu²⁴.
2. **Stipri fizinė ar psichinė kančia** – kančia turi pasiekti ypatingo žiaurumo lygį ir apima ne tik fizinę prievartą, bet ir psichologinę, pavyzdžiui, ilgalaikį bauginimą ar grėsmę²⁵.
3. **Specifinis tikslas** – išgauti informaciją, prisipažinimą, nubausti ar įbauginti.
4. **Valstybės dalyvavimas** – veiksmus vykdo arba jiems pritaria valstybiniai pareigūnai ar kiti asmenys, veikiantys valstybės vardu.

Mokslinėje doktrinoje, kankinimas apibūdinamas kaip elgesys, kuris sukelia ypatingai stiprų fizinį ar psichinį skausmą, turi tikslingumą, pavyzdžiui, išgauti prisipažinimą ar informaciją, o kankinimo intensyvumas yra pagrindinis skiriamasis elementas, kuris jį išskiria nuo kitų nežmoniško ar žeminančio elgesio formų²⁶.

Kankinimas taip pat pasmerktas ir Europos žmogaus teisių konvencijos (EŽTK) 3 straipsnyje, kuriame įtvirtintas absoliutus draudimas kankinimams.²⁷ Skirtingai nuo kai kurių kitų žmogaus teisių normų, 3 straipsnis neturi jokių išimčių ar ribojimų, net ekstremalios situacijos ar karo metu, o šios teisės absoliutumas įtvirtintas ir prieš tai minėtos JT konvencijos prieš kankinimą nuostatose. Kadangi Konvencijoje tokios kaip kankinimo sąvokos nėra, Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) aiškindamas EŽTK 3 straipsnio dispoziciją savo jurisprudencijoje pateikia aiškinimus ir vertinimus, kas laikoma kankinimu ar kitomis žiaurumo formomis.

John T. Parry pažymi, kad EŽTT jurisprudencija, susijusi su Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnio taikymu, priklauso nuo įvairių subjektyvių ir objektyvių veiksnių, kurie suteikia teismui lankstumo išsamiai ir pagrįstai įvertinti visas bylos aplinkybes, taip užtikrinant tinkamą aukos fizinio ir psichologinio neliečiamumo apsaugą²⁸. Šie veiksniai padeda apibrėžti minimalaus žiaurumo lygį, kuris yra būtinas, kad tam tikras elgesys būtų pripažintas kankinimu, nežmonišku ar žeminančiu elgesiu pagal EŽTK 3 straipsnį. Nors minimalaus žiaurumo lygio

²⁴ Drakšas, *supra note*, 12.

²⁵ European Court of Human Rights, *C.A.S. and C.S. v. Romania*, application no. 26692/05. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109741>.

²⁶ Bernadette Rainey, Elizabeth Wicks, and Clare Ovey, *Jacobs, White & Ovey: The European Convention on Human Rights* (Oxford: Oxford University Press, 2010), p. 170.

²⁷ Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (1987). Valstybės žinios, 1998, 86-2393

²⁸ John T. Parry, *Understanding Torture: Law, Violence, and Political Identity* (Michigan: University of Michigan Press, 2010), p. 49.

nustatymo kriterijai (tokie kaip įvykio kontekstas, elgesio pobūdis, trukmė, fizinės ar psichologinės pasekmės, aukos amžius, lytis ir sveikatos būklė) yra vertinamojo pobūdžio, jie suteikia aiškius pagrindus teismui tinkamai identifikuoti kankinimo ar žiauraus elgesio formas²⁹. Tačiau, jei veiksmai objektyviai sukelia pakankamai stiprų skausmą ar kančią, jie bus laikomi kankinimu, nepriklausomai nuo to, ar auka yra vyras ar moteris, sveikos ar silpnos sveikatos³⁰.

Pagal EŽTT tokie veiksmai tikrai viršija minimalų žiaurumo lygį ir pasiekia aukštas kančias, todėl pažeidė Konvencijos 3 straipsnį ir buvo prilyginti kankinimui ir nežmoniškam elgesiui. Taip pat, Teismas byloje *P.M. prieš Bulgariją (2012)*, EŽTT yra pasisakęs, kad kankinimas gali būti nustatytas kaip vienkartinis fizinio ar emocinio vientisumo pažeidimas³¹, o byloje *C.A.S. ir C.S. prieš Romaniją (2012)*, nustatė, kad kankinimu pripažįstamas ir pasikartojantis, ilgalaikis fizinis ar psichologinis aukos slopinimas³². Taigi, teismas iš esmės vertina kiekvieną atvejį atskirai, remdamasis aukščiau minėtais minimalaus žiaurumo lygio kriterijais, siekdamas nustatyti, ar elgesys patenka į kankinimo apibrėžimą.

Kankinimo samprata EŽTT praktikoje išsamiai išanalizuota šiose bylose:

- *Aksoy prieš Turkiją (1996)* – fizinis smurtas (pakabinimas ant surišų rankų jam už nugaros išrengiant jį nuogai, dėl ko kuriam laikui buvo paralyžiuotos jo rankos) buvo pripažintas kankinimu dėl sukeltų sunkių fizinių ir psichologinių pasekmių³³.
- *Akkoç prieš Turkiją (2000)* – elektros šoko naudojimas, karšto ir šalto vandens terapija, mušimas per galvą ir grasinimai smurtu prieš jos vaikus pripažinti kankinimu³⁴.
- *Aydin prieš Turkiją (1997)* – išprievartavimas valstybės pareigūno buvo kvalifikuotas kaip ypač sunkus kankinimo atvejis „nes kaltininkas lengvai gali išnaudoti aukos pažeidžiamumą ir susilpnėjusį pasipriešinimą. Be to, išprievartavimas palieka galias psichologines traumas, kurios nepraeina taip greitai, kaip kitos fizinės ar psichinės prievartos formos.“³⁵.

²⁹ European Court of Human Rights, *Ireland v. United Kingdom*, application no. 5310/71.
<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57506>.

³⁰ Aisling Reidy, *The Prohibition of Torture: A Guide to the Implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights* (2003), žiūrėta 2024 m. vasario 12 d.,
<https://www.refworld.org/reference/research/coe/2003/en/67101>.

³¹ European Court of Human Rights, *P.M. v. Bulgaria*, application no. 49669/07,
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-10878>.

³² *C.A.S., supra note*, 24.

³³ European Court of Human Rights, *Aksoy v. Turkey*, application no. 21987/93,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003>.

³⁴ European Court of Human Rights, *Akkoç v. Turkey*, applications nos. 22947/93 and 22948/93,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58905>.

³⁵ European Court of Human Rights, *Aydin v. Turkey*, application no. 23178/94,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58371>.

- *Selmouni prieš Prancūziją (1999)* – pažymima, kad didėjant žmogaus teisių apsaugos standartams, tam tikros veikos gali būti perklasifikuotos iš nežmoniško elgesio į kankinimą³⁶.

Prievartavimai³⁷, fizinis smurtas net iki mirties³⁸, priverstinis maitinimas³⁹, brutalūs veiksmai apklausų metu siekiant išgauti informaciją⁴⁰ – tokie veiksmai EŽTT praktikoje pripažinti kankinimais, nes sukėlė dideles kančias. Tokia EŽTT praktika rodo, kad tam tikros itin žiaurios elgesio formos, kaip fizinis kankinimas, seksualinė prievarta ar psichologinis smurtas, neabejotinai viršija minimalaus žiaurumo slenkstį ir yra kvalifikuojamos kaip kankinimas. Tokie veiksmai privalo būti inkriminuoti ir atskleisti viešai, kad ateityje būtų išvengta tokių veiksmų pasikartojimo.

Lietuvos Konstitucijoje įtvirtinta teisė nebūti kankinamam yra užtikrinama teismų ir kitų institucijų, kurios siekia, jog jokios teisės normos ar valstybės sprendimai, pažeidžiantys žmogaus teisę nebūti kankinamam, negalėtų būti laikomi teisėtais. LAT aiškindamas nužudymo kvalifikuojančiuosius požymius yra pasisakęs, kad „Kankinimas - tai tam tikrą laiką trunkantys veiksmai, sukeliantys dideles fizines, dvasines kančias nukentėjusiajam tiesioginiu poveikiu į jo kūną arba sudarantys sąlygas kilti tokioms kančioms (dėl skausmo, alkio, troškulio, šalčio, karščio, verčiant atlikti nukentėjusįjį žeminančius veiksmus ir pan.).“⁴¹ Sutiktina su tokia kankinimo samprata, nes ji atspindi tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus, pagal kuriuos kankinimas apima tyčinį, dideles kančias sukeliantį elgesį, kurį vykdo ar skatina valstybės institucijos arba asmenys, veikiantys valstybės vardu.

LR Baudžiamojo kodekso 100³ straipsnyje įtvirtintas draudimas kankinti ar itin žiauriai elgtis su žmogumi, sukeliant jam stiprų fizinį ar psichinį skausmą arba dideles kančias⁴². Pirmiausia, kankinimas išsiskiria skausmo ar kančios sukėlimo intensyvumu, akcentuojamu tokiais apibrėžimais kaip „stiprus fizinis ar psichinis skausmas“ ir „didelės kančios“. Taip pat būtina sąlyga yra viešasis subjektas, veikiantis valstybės vardu, arba valstybės įgaliotas asmuo,

³⁶ European Court of Human Rights, *Selmouni v. France*, application no. 25803/94, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-6536>.

³⁷ European Court of Human Rights, *Zontul v. Greece*, application no. 12294/07, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108586>.

³⁸ European Court of Human Rights, *Satybalova and Others v. Russia*, application no. 79947/13, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203313>.

³⁹ European Court of Human Rights, *Israilov v. Russia*, application no. 18379/04, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-228349>.

⁴⁰ European Court of Human Rights, *Lutsenko and Verbytsky v. Ukraine*, applications nos. 12482/14 and 39800/14, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207417>.

⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. birželio 18 d. nutarimas „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei byloje,“ *Teismų praktika* 21 (2004).
<https://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=26549>.

⁴² LR BK, *supra note*, 11.

veikiantis valstybės nurodymu, palaikymu, pritarimu ar paskatinimu. Vadinasi, kankinimas gali būti tiek veikimu, tiek neveikimu.

Iš šios analizės galima daryti išvadą, jog kankinimas, kaip žmogaus teisių pažeidimas, yra ne tik veiksmas, sukeliantis fizinį ar psichologinį skausmą, bet ir parodo, kaip valstybė ar kita institucija elgiasi su savo piliečiais bei suimtaisiais. Tokie veiksmai parodo valstybės pagarbą (ar jos trūkumą) žmogaus orumui ir teisei į neliečiamybę. Apibendrinant, kankinimas – tai intensyvus, tyčinis ir sistemingas elgesys, kuriuo asmeniui sukeliamas stipri fizinė ar psichinė kančia, siekiant palaužti jo valią, priversti duoti informaciją, prisipažinti, įbauginti ar nubausti. Tokie veiksmai atliekami valdžios pareigūnų ar jų pritarimu kitų asmenų ir yra aiškus jėgos bei galios piktnaudžiavimo atvejis, nesilaikant pagarbos asmens orumui.

1.2. Žiaurus elgesys

Terminas „žiaurus elgesys“ yra įtrauktas tiek į Jungtinių Tautų Konvenciją prieš kankinimą, tiek ir į Europos Tarybos konvenciją prieš kankinimą, tačiau pati sąvoka juose – neapibrėžta. Jungtinių Tautų Konvencijos prieš kankinimą 16 str. įtvirtinta, kad valstybės privalo užkirsti kelią ne tik kankinimui, bet ir žiauriam, nežmoniškam ar žeminančiam elgesiui ar baudimui, kuris nėra kankinimas, kaip jis suprantamas pagal 1 straipsnį⁴³. Svarbu paminėti, kad ši pareiga taikoma tais atvejais, kai žiaurus elgesys vykdomas asmenų vykdančių valstybės politiką arba veikiančių valstybės nurodymu, palaikymu, pritarimu ar paskatinimu. Kadangi ši sąvoka teisės aktuose nėra detaliai apibrėžta, jos turinį formuoja teisminė praktika, bei mokslinė doktrina, kuri pateikia išplėstinius aiškinimus apie žiauraus elgesio kriterijus.

Kadangi pati „žiauraus elgesio“ sąvoka nėra aiškiai apibrėžta nei Konvencijoje prieš kankinimą, nei Komiteto praktikoje, jos turinys iš esmės priklauso nuo specifinių faktinių aplinkybių, aukos pažeidžiamumo ir elgesio padarinių. Pavyzdžiui, Komiteto bendrosiose pastabose nurodoma, kad vertinant žiaurų elgesį, reikėtų atsižvelgti į poveikį aukai, o ne tik į veikos pobūdį⁴⁴. Tai sudaro prielaidas teismams taikyti dinamišką teisės aiškinimą, atsižvelgiant į kintančius žmogaus teisių apsaugos standartus bei teisinės praktikos raidą.

Pavyzdžiui, K. Grinevičiūtė teigia, kad žiaurus elgesys yra veikimas ar neveikimas, sukeliantis nukentėjusiajam fizinį ar psichinį skausmą (sumušimas, kankinimas, tyčiojimas, marinimas badu, daiktų, reikalingų egzistavimui, medicinos pagalbos nesuteikimas, laisvės apribojimas, vertimas atlikti sunkius ar žeminančius darbus, išvijimas iš namų, persekiojimas,

⁴³ JT konvencija prieš kankinimą, *supra note*, 21.

⁴⁴ The Convention Guide, *supra note*, 20.

privertimas tenkinti seksualinius poreikius ir kt.)⁴⁵. Grinevičiūtė pabrėžia, kad „elgesio pripažinimas žiauriu priklauso nuo objektyvių ir subjektyvių aplinkybių: tokio elgesio trukmės, jo fizinio ar emocinio poveikio, aukos lyties, amžiaus bei sveikatos būklės.“⁴⁶.

Mokslinėje doktrinoje „žiaurus elgesys“ dažnai nagrinėjamas santykyje su kankinimo sąvoka. Pavyzdžiui, R. Jurka ir E. Jurkienė teigia, kad žiaurus elgesys – tai labai pavojingos, tyčinės veikos, pasižyminčios itin stipriu asmeniui sukeliamu fiziniu ir (ar) psichiniu skausmu arba didele fizine ar psichine kančia, kurios savo pavojingumu, žiaurumu, intensyvumu bei stiprumu iš esmės prilygsta kankinimo sukeliams padariniams, tačiau nebūtinai turi visus kankinimui būdingus požymius⁴⁷. Esminis skirtumas nuo kankinimo – ne tik tikslo nebuvimas (pvz., išgauti prisipažinimą), bet ir tai, kad žiaurus elgesys ne visada pasiekia kankinimui būdingą intensyvumo lygį.

LR BK 100³ straipsnyje įtvirtinta „itin žiaurus elgesio“ sąvoka, kuri apima veiksmus, kurie sukelia nukentėjusiajam didelį fizinį ar psichinį skausmą ar dideles kančias⁴⁸. Tai gali būti fizinis smurtas, psichologinis spaudimas ar kiti veiksmai, kuriais siekiama sukelti asmeniui didelį kentėjimą. Žiaurus elgesio turinys yra apibrėžtas ir LAT nutarime, kuriame aiškinamas LR BK 129 straipsnio kvalifikuojamasis požymis – itin žiaurus elgesys. LAT pasisako, kad itin žiaurus elgesys apibūdinamas keliais, alternatyviais kaltininko veiksmais, kai nusikalstama veika padaroma:

- itin skausmingu būdu,
- padarant nukentėjusiajam daug kūno sužalojimų,
- tyčiojantis iš nukentėjusio,
- trukdant suteikti pagalbą nukentėjusiajam,
- nusikalstami veiksmai atliekami nukentėjusiojo artimųjų akivaizdoje, taip sukeliant jiems dideles dvasines kančias⁴⁹.

Iš šios sąvokos turinio matyti, kad itin žiaurus elgesys – tai veiksmai, sukeliantys didelį fizinį ar (ir) dvasinį skausmą ar (ir) kančias. Tačiau pažymima, kad nors sąvokos „žiaurus elgesys“ ir „itin žiaurus elgesys“ yra panašios, šios sąvokos nėra tapачios. Atsižvelgiant į tai, kad LR BK 100³ str. įtvirtintas draudimas itin žiauriai elgtis priimtas remiantis JT Konvencija prieš kankinimą

⁴⁵ Kristina Grinevičiūtė, *Žiaurus elgesio su vaiku samprata baudžiamojoje teisėje* jurisprudencija, Mokslo darbai, 2008, žiūrėta 2024 m. vasario 16 d., <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1750>.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Jurka, *supra note*, 13.

⁴⁸ LR BK, *supra note*, 11.

⁴⁹ LAT 2004, *supra note*, 41.

nuostatomis ir kitais tarptautiniais įsipareigojimais, daroma prielaida, kad itin žiaurus elgesys apima Konvencijoje draudžiamas žiauraus ar nežmoniško elgesio formas⁵⁰.

Apibendrinant, mokslinėje doktrinoje „žiaurus elgesys“ aiškinamas kaip tarpinė kategorija tarp kankinimo ir nežmoniško ar žeminančio elgesio. Jis apima elgesį, kuris sukelia dideles fizines ar psichinės kančias, bet nepasiekia kankinimo intensyvumo bei gali neturėti specifinio tikslo. Žiauraus elgesio vertinimas priklauso nuo veikos poveikio intensyvumo, aukos pažeidžiamumo ir pasekmių sunkumo, o konkretūs atvejai sprendžiami remiantis teismų praktika bei tarptautiniais žmogaus teisių standartais.

1.3. Nežmoniškas elgesys

Nežmoniškas elgesys – tai veiksmai, sukeliantys stiprų fizinį ar psichologinį skausmą, tačiau nesiekiantys kankinimo intensyvumo lygio. Didelis emocinis stresas, nerimas dėl savo ateities, pažeminimas ir sielvartas taip pat gali būti vertinami kaip žmogaus orumo pažeidimas ir priskiriami nežmoniškam elgesiui EŽTK 3 straipsnio kontekste⁵¹. Nežmoniškas elgesys gali būti tiek fiziniai veiksmai, tiek psichologinis smurtas, kai tikslas nėra tiesiogiai sukelti kančių, tačiau veiksmas vis tiek sukelia ilgalaikę žalą aukai.

Waldronas nežmonišką elgesį apibrėžia kaip „elgesį, kurio neįmanoma pakelti taip, kad jį patiriantis asmuo galėtų išlaikyti pagrindinius žmogiškojo funkcionavimo elementus.“⁵² Šie elementai apima savikontrolę, racionalų mąstymą, rūpinimąsi savimi, gebėjimą bendrauti su kitais, miego, tuštinimosi ir šlapinimosi poreikį, dienos šviesos ir fizinio aktyvumo būtinybę ir pan.⁵³ S. Boulos, nagrinėdama šių elementų sąveiką su nežmonišku elgesiu ir jo reikšmę, daro išvadą, kad nežmoniškas elgesys yra toks elgesys, kuris mažina arba silpnina žmogaus vidinius gebėjimus⁵⁴. Iš esmės sutinkama su šių autorių požiūriu, nes tokio elgesio poveikis neišvengiamai sukelia sveikatos sutrikimų – tiek fiziologinių, tiek psichologinių. Tačiau kyla poreikis aiškesnio ir konkretesnio apibrėžimo, kokie konkretūs veiksmai sudaro nežmonišką elgesį ir kokiomis formomis jis gali pasireikšti.

⁵⁰ Aiškinamasis raštas dėl baudžiamojo kodekso 7, 8, 95, 205, 206, 207 straipsnių ir priedo pakeitimo ir kodekso papildymo 100³ straipsniu įstatymo projekto, žiūrėta 2025 m. sausio 8 d. <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAK/763a4eb0786a11e99ceae2890faa4193/>.

⁵¹ European Court of Human Rights, *Beganović v. Croatia*, application no. 46423/06. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-93258>.

⁵² Jeremy Waldron, *Torture, Terror, and Trade-offs: Philosophy for the White House* (Oxford: Oxford University Press, 2010), p. 279.

⁵³ Waldron, *supra* note, 52.

⁵⁴ Sonia Boulos, "Towards Reconstructing the Meaning of Inhuman Treatment or Punishment: A Human Capability Approach," *The Age of Human Rights Journal* 12 (June 2019): 35–61, <https://revistaselectronicas.ujaen.es/index.php/TAHRJ/article/view/4807/3830>.

EŽTT vertindamas, ar konkretus veiksmas yra nežmoniškas elgesys, atsižvelgia į keletą svarbių aspektų:

- Veiksmo sąmoningumą – elgesys turi būti sąmoningas, t. y., jis turi būti vykdomas su tikslu sukelti tam tikras kančias ar pažeminimą⁵⁵.
- Rimtas fizinis ar psichologinis kentėjimas – nors fizinis smurtas nėra būtinas, psichologinė žala, kurią sukelia netinkamos kalinimo sąlygos (pvz., izoliacija, nuolatinis stresas, nežinia dėl ateities), gali būti pripažinta nežmonišku elgesiu⁵⁶.
- Žmogaus orumo pažeidimas – elgesys turi būti vertinamas kaip pažeidžiantis žmogaus orumą, nes jis priveda prie menkavertiškumo jausmo arba verčia asmenį elgtis prieš jo valią ir įsitikinimus⁵⁷.

Nežmoniško elgesio atvejų dažnai pasitaiko sulaikymo ir kalinimo sąlygomis, kai kaliniai patiria žiaurų, tačiau nepakankamai intensyvių elgesį, kad tai būtų pripažinta kankinimu. Sulaikytieji gali patirti ilgalaikį psichologinį spaudimą ir nerimą dėl savo ateities, kai nežino savo teisinės padėties, bausmės trukmės ar likimo. EŽTT, vertindamas tokius atvejus, pripažįsta, kad tokio pobūdžio emocinis stresas ir pažeminimas gali pažeisti EŽTK 3 straipsnį, net jei fizinis smurtas tiesiogiai nebuvo naudojamas.

Svarbus pavyzdys yra byla *Airija prieš Jungtinę Karalystę*, kurioje Teismas pripažino, kad tam tikri psichologinio spaudimo metodai sukėlė dideles kančias ir buvo pripažinti nežmonišku elgesiu:

- stovėjimą prie sienos – laikymą sulaikytųjų „įtemptoje padėtyje“ keletą valandų, kai rankos pakeltos virš galvos ir prispaustos prie sienos, kojos praskėstos, o pėdos atitrauktos atgal, atsirandant spaudimą pirštams,
- uždengimą gobtuvu – juodo ar tamsiai mėlyno maišo uždėjimą ant sulaikytųjų galvų, kuris buvo nuimamas tik per apklausas,
- triukšmo poveikis – sulaikytųjų laikymą patalpoje, kurioje nuolat girdėjosi stiprus šnypštimas,
- miego atėmimą – sulaikytųjų budėjimą per apklausą,

⁵⁵ Selmouni, *supra note*, 35.

⁵⁶ European Court of Human Rights, *Ilașcu and Others v. Moldova and Russia*, application no. 48787/99, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61886>.

⁵⁷ European Court of Human Rights, *Bouyid v. Belgium*, application no. 23380/09, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-157670%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-157670%22]}).

- maisto ir vandens ribojimą – sulaikytųjų maitinimą ribotu racionu apklausų laikotarpiu⁵⁸.

Nors Teismas iš pradžių šiuos veiksmus klasifikavo kaip nežmonišką ir žeminantį elgesį, vėliau buvo pripažinta, kad sistemingai taikomi tokio pobūdžio metodai gali būti laikomi ir kankinimu, jei jie sukelia ypač stiprų kančių lygį. Šioje byloje, teisėja Fitzmaurice savo atskirojoje nuomonėje pasisakė, kad „nežmoniško elgesio“ sąvoka turėtų būti apribota tokiais elgesio būdais, kurių nė vienas žmogaus rūšies atstovas neturėtų taikyti kitam arba kuriuos galėtų taikyti tik darydamas didelę žalą žmogiškajai, o ne gyvuliškai savo prigimties daliai.“⁵⁹

Kitame svarbiame EŽTT sprendime – *Jalloh prieš Vokietiją* – buvo konstatuota, kad priverstinis gydymas, nors ir nesukėlęs fizinio skausmo, gali būti prilygintas nežmoniškam elgesiui, nes jis pažeidė žmogaus orumą ir sukėlė emocinį diskomfortą⁶⁰. Stiprus psichologinis spaudimas ar prievarta kiekvienu atveju gali būti vertinami skirtingai, todėl būtina sistemiškai analizuoti visas bylos aplinkybes ir neapsiriboti vien netinkamo elgesio faktu.

Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai byloje *Delalić* apibrėžė nežmonišką elgesį kaip „tyčinį veiksma ar neveikimą, t. y. veiksma, kuris, vertinant objektyviai, yra sąmoningas ir neatsitiktinis, sukeliantis rimtą psichologinį ar fizinį kentėjimą ar sužalojimą arba sudarantis rimtą žmogaus orumo pažeidimą.“⁶¹ Šis apibrėžimas atitinka EŽTT nustatytus kriterijus, nes jis pabrėžia, kad nežmoniškas elgesys turi būti tyčinis ir sukeliantis rimtą žalą, tačiau nebūtinai fizinę.

Apibendrinant, nežmoniškas elgesys – tai sąmoningi veiksmai ar neveikimas, sukeliantys didelį fizinį ar psichologinį kentėjimą, tačiau nepasiekiantys kankinimo intensyvumo lygio. Teismų praktika rodo, kad nežmoniško elgesio vertinimas priklauso nuo konkrečių aplinkybių – veiksmo pobūdžio, trukmės, pasekmių aukai bei asmens pažeidžiamumo. Šis elgesys ypač dažnai pasireiškia sulaikymo ir įkalinimo sąlygomis, kur kaliniai gali patirti ilgalaikį emocinį stresą, nežinomybę dėl savo ateities ar fizinius suvaržymus. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija nuosekliai pabrėžia, kad nežmoniškas elgesys ne tik pažeidžia EŽTK 3 straipsnį, bet ir, esant tam tikroms aplinkybėms – pavyzdžiui, kai jis yra sistemingas ar sukelia ypatingai sunkias kančias – gali būti kvalifikuojamas kaip kankinimas.

⁵⁸ Ireland case, *supra note*, 28.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ European Court of Human Rights, *Jalloh v. Germany*, application no. 54810/00, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76307>.

⁶¹ *Prosecutor v. Delalić et al.*, Case No. IT-96-21-T, Judgment, para. 543 (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, 16 November 1998), https://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf.

1.4. Žeminantis elgesys

Mokslinėje literatūroje teigiama, kad žeminantis elgesys yra toks, kuris aukoms sukelia baimės, kančios ir menkavertiškumo jausmus, galinčius jas pažeminti ir paniekinti bei silpninti jų fizinį ar moralinį atsparumą arba priversti jas veikti prieš savo valią ar sąžinę⁶². Šis elgesys gali apimti tiek fizinius, tiek psichologinius veiksmus, kurie sąmoningai siekia pakenkti asmens orumui ar sukelti jam stiprią emocinę kančią. Vis dėlto, mokslinėje literatūroje nėra vienareikšmio ir išsamaus apibrėžimo, kokie būtent yra tie veiksmai ir dažnai paliekama teisė teismams kiekvienu konkrečiu atveju įvertinti, ar tam tikras elgesys atitinka žeminančio elgesio kriterijus.

Jau minėtoje byloje *Airiya prieš Jungtinę Karalystę* teismas konstatavo, kad žeminantis elgesys – tai elgesys, kuris ne tiek sukelia fizinį skausmą, kiek pažemina ir palaužia asmenį, pažeisdami jo orumą⁶³. Teismo vertinimu, šis elgesys pasireiškia prievarta, kurios tikslas yra pažeminti auką kitų akivaizdoje arba sukelti jai stiprų psichologinį stresą. Vertinant, ar bausmė ar elgesys yra žeminimas pagal Konvencijos 3 straipsnį, svarbu atsižvelgti į tai, ar jo tikslas buvo pažeminti ir paniekinti asmenį bei ar jo poveikis buvo pakankamai rimtas, kad galėtų pažeisti 3 straipsnį. Tokio tikslo nebuvimas savaime neatmeta galimybės konstatuoti 3 straipsnio pažeidimą. EŽTT byloje *Tyrer prieš Jungtinę Karalystę* nurodė, jog žeminimas nebūtinai turi vykti kitų akivaizdoje (viešai), užtenka, jog auka jaustųsi, jog buvo žeminama⁶⁴. Taigi, itin svarbu objektyvus elgesio poveikis aukai, nepriklausomai nuo vykdytojo ketinimų.

EŽTT praktikoje žeminantis elgesys yra suprantamas kaip fizinis smurtas, psichologinis spaudimas bei netinkamos institucinės sąlygos, ypač kai jos veikia aukos psichiką ar sukelia ilgam laikui išliekantį žeminimo jausmą⁶⁵. EŽTT yra pasisakęs, kad asmens, kuris yra netekęs laisvės arba, plačiau, susiduria su teisėsaugos pareigūnais, atžvilgiu bet koks fizinės jėgos panaudojimas, kuris nėra griežtai būtinas dėl jo paties elgesio, žemina žmogaus orumą ir iš principo pažeidžia 3 straipsnyje įtvirtintą teisę.⁶⁶ Pavyzdžiui, byloje *Bouyid prieš Belgiją* Teismas konstatavo, kad net vienkartinis fizinis smurtas prieš asmenį, esantį teisėsaugos pareigūnų globoje, gali būti laikomas žeminančiu elgesiu, ypač jei asmuo yra nepilnametis ar kitaip pažeidžiamas⁶⁷.

⁶² Aurelija Pūraitė ir Audrius Zykevičius, "Human Rights and Prohibition of Torture, Inhuman or Degrading Treatment: European Approach," *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka* (2011), <https://www.lituanistika.lt/content/29534>.

⁶³ Ireland case, *supra* note, 28.

⁶⁴ European Court of Human Rights, *Tyrer v. the United Kingdom*, application no. 5856/72, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57587>.

⁶⁵ Reidy, *supra* note, 29.

⁶⁶ Bouyid, *supra* note, 57.

⁶⁷ *Ibid.*

Izoliacija taip pat gali būti laikoma žeminančiu elgesiu. EŽTT byloje *Ramirez Sanchez prieš Prancūziją*⁶⁸ pripažino, kad ilgalaikė izoliacija gali būti laikoma žeminančiu arba net nežmonišku elgesiu, priklausomai nuo jos trukmės, sąlygų ir poveikio kaliniui. Izoliacijos poveikio vertinimas grindžiamas jos psichologinėmis ir fizinėmis pasekmėmis, atsižvelgiant į asmens pažeidžiamumą ir priežiūros užtikrinimą.

EŽTT praktikoje, žeminančiu elgesiu pripažįstamos tokios netinkamos kalinimo sąlygos:

- Kamerų perpildymas – minimalaus gyvenamojo ploto neužtikrinimas⁶⁹;
- Neužtikrinamos higienos normos ir sanitarinių patalpų atitikimas standartams⁷⁰;
- Kaliniai neturi galimybės išeiti į lauką⁷¹;
- Tinkamos medicininės priežiūros neužtikrinimas⁷².

Be to, žeminantis elgesys gali pasireikšti per kalinių diskriminaciją ar jų teisių apribojimą be teisėto pagrindo. Byloje *D.G. prieš Airiją* EŽTT konstatavo, kad kalinio patalpinimas į instituciją, kurioje jam nebuvo užtikrinta tinkama priežiūra ir gydymas nebuvo teikiamas, buvo žeminantis elgesys. Taip pat svarbus kalinių psichologinis saugumas: byloje *Ilaşcu ir kiti prieš Moldovą ir Rusiją* pabrėžta, kad kalinių laikymas nuolatinėje baimėje ir netikrumo būsenoje gali būti pripažintas žeminančiu elgesiu⁷³.

Apibendrinant galima teigti, kad žeminantis elgesys, nors ir nesukelia tokio intensyvaus skausmo ar kančios kaip kankinimas ar nežmoniškas elgesys, vis dėlto yra reikšmingas žmogaus teisių pažeidimas, nukreiptas prieš asmens orumą. EŽTT praktika rodo, kad šios sąvokos taikymas priklauso ne tik nuo objektyvių veiksmų pobūdžio, bet ir nuo jų poveikio aukai, ypač atsižvelgiant į asmens pažeidžiamumą ir kontekstą. Kadangi Europos žmogaus teisių apsaugos standartai nuolat griežtėja, ateityje kai kurie žeminančiu elgesiu laikyti veiksmai gali būti pripažinti nežmonišku elgesiu ar net kankinimu, o tai rodo nuoseklų žmogaus orumo apsaugos stiprinimą tarptautinėje teisėje.

⁶⁸ European Court of Human Rights, *Sanchez v. France*, application no. 45581/15, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-224928>.

⁶⁹ European Court of Human Rights, *Lukošin v. Lithuania*, application no. 25059/20, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-215170%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-215170%22]}).

⁷⁰ European Court of Human Rights, *Einikis and Others v. Lithuania*, 2022, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-215929%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-215929%22]}).

⁷¹ European Court of Human Rights, *Traknys v. Lithuania*, application no. 70048/13, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159049>.

⁷² European Court of Human Rights, *Urbanavičius v. Lithuania*, application no. 549/17, 2019, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193070>.

⁷³ *Ilaşcu*, *supra note*, 56.

2. KANKINIMŲ IR KITOKIO ŽIAURAUS, NEŽMONIŠKO AR ŽEMINANČIO ELGESIO TEISINIS REGULIAVIMAS

Kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimo teisinė apsauga yra esminis tarptautinės teisės elementas, turintis tiek universalią, tiek praktinę reikšmę. Šis draudimas reguliuojamas daugybe tarptautinių sutarčių, konvencijų ir teismų sprendimų, kurie formuoja pagrindines teises gaires ir įpareigojimus valstybėms. Norint suprasti, kaip šis draudimas yra įgyvendinamas, būtina išsamiai išanalizuoti ne tik tarptautinius ir regioninius teisės aktus, bet ir nacionalinius teisinius mechanizmus, kurie užtikrina jo įgyvendinimą. Šiame skyriuje bus nagrinėjama kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimo teisinė sistema, pradedant nuo tarptautinių teisinių instrumentų ir institucijų, pereinant prie Europos regiono teisės normų, ir baigiant Lietuvos nacionalinės teisės nuostatomis bei jų praktiniu taikymu. Ši analizė leis atskleisti, kaip šie teisiniai mechanizmai veikia kartu ir kokie iššūkiai kyla užtikrinant šių teisių apsaugą praktikoje.

2.1. Tarptautinėje teisėje

Jungtinių Tautų Organizacija (toliau – JTO) buvo įkurta 1945 m., siekiant užtikrinti taiką, saugumą ir skatinti pagarbą žmogaus teisėms visame pasaulyje⁷⁴. JTO įvairiose savo rezoliucijose ir deklaracijose aiškiai pasmerkė kankinimą ir nežmonišką, žeminantį elgesį. Vienas pirmųjų svarbių dokumentų buvo 1948 m. priimta Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (toliau – VŽTD), kurios 5 straipsnyje teigiama, kad „nė vienas žmogus neturi būti kankinamas ar žiauriai, nežmoniškai ar žeminančiai elgiamasi ar baudžiamas.“⁷⁵ Nors deklaracija buvo rekomendacinio pobūdžio, ji tapo svarbiu moraliniu ir teisiniu pagrindu vėlesnei žmogaus teisių apsaugos plėtrai ir normų įtvirtinimui tarptautinėje teisėje.

Kitas svarbus žingsnis buvo 1966 m. priimtas Jungtinių Tautų Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (TPPTP), kuris įtvirtino kankinimo ir kitų žiaurių, nežmoniškų ar žeminančių bausmių draudimą (7 straipsnis)⁷⁶. Skirtingai nuo VŽTD, šis dokumentas turi teisinį įpareigojimą valstybėms, kurios jį ratifikavo. TPPTP buvo vienas iš kertinių dokumentų, padėjusių formuoti tarptautinės žmogaus teisių teisės architektūrą ir prisidėjęs prie tokių susitarimų, kaip

⁷⁴ United Nations Charter, United Nations, <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-1>.

⁷⁵ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497.

⁷⁶ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288.

Jungtinių Tautų Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį arba baudimą (UNCAT) susiformavimo⁷⁷.

JTO taip pat priėmė Tipines minimalaus elgesio su kaliniais taisykles (toliau – taisyklės) (vėliau žinomas kaip Nelsono Mandelos taisyklės), kurios nustatė rekomenduojamus tarptautinius standartus elgesiui su sulaikytais ir įkalintais asmenimis. Nors šios taisyklės nėra teisiškai privalomos, jos turi didelę reikšmę tarptautinėje teisėje, ypač žmogaus teisių, taikos ir saugumo srityse ir prisidėjo prie kankinimų draudimo stiprinimo. Šių taisyklių atnaujinta redakcija priimta 2015 m. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija 70/175 (toliau – Rezoliucija 70/175)⁷⁸. Rezoliucija 70/175 ne tik atnaujino ir modernizavo šias taisykles, bet ir padidino jų svarbą tarptautiniu mastu, pabrėždama žmogaus teisių apsaugos principus kalėjimų sistemoje.

Rezoliucija 70/175 apima platų reikalavimų spektrą, skirtų kalinių apsaugai, ypač draudžiant kankinimus, griežtai ribojant prievartą ir užtikrinant pagarbą žmogaus orumui. Pavyzdžiui, 1 taisyklė įtvirtina, kad „su visais kaliniais turi būti elgiamasi pagarbiai, atsižvelgiant į jiems būdingą žmogišką orumą ir vertę. Nė vienas kalinys neturi būti kankinamas ir visi kaliniai turi būti apsaugoti nuo kankinimo ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar bausmės, kuriai negalima pateisinti jokios aplinkybės.“⁷⁹, o 43 taisyklė draudžia bet kokias drausmines sankcijas, kurios galėtų prilygti kankinimui ar žiauriam, nežmoniškam ar žeminančiam elgesiui⁸⁰.

Taigi, Rezoliucija 70/175 padeda skatinti tarptautinį vieningumą dėl absoliutaus kankinimo draudimo, suteikia valstybinėms institucijoms gaires, kaip užtikrinti kalinių apsaugą nuo žiauraus elgesio, ir reikalauja aukščiausių žmogaus teisių apsaugos standartų laikymosi. Šis dokumentas sustiprina žmogaus teisių apsaugą laisvės atėmimo vietose, taip prisidedamas prie kankinimo prevencijos visame pasaulyje. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad šios taisyklės yra tik rekomendacinės, jų įgyvendinimo efektyvumas priklauso nuo valstybių politinės valios ir veiklos įgyvendinimo.

JTO 1975 m. priėmė Deklaraciją dėl visų asmenų apsaugos nuo kankinimo ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar baudimo, kurioje kankinimas buvo pripažintas

⁷⁷ Manfred Nowak, *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary, 2nd rev. ed.* (Kehl: N.P. Engel, 2005), <http://www.ejil.org/pdfs/18/1/222.pdf>.

⁷⁸ UN General Assembly, "United Nations standard minimum rules for the treatment of prisoners (the Nelson Mandela Rules)(A/RES/70/175)." (2016), https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf.

⁷⁹ Nelson Mandela Rules, *supra* note 78.

⁸⁰ *Ibid.*

vienu iš sunkiausių žmogaus teisių pažeidimų⁸¹. Deklaracija aiškiai pabrėžė, kad kankinimas ne tik žemina žmogaus orumą, bet ir rimtai pažeidžia pagrindines laisves, kurias privalo gerbti visos valstybės⁸². Ši deklaracija padėjo suformuoti bendrą teisinę sampratą apie kankinimus ir žmogaus teisių apsaugą ir buvo svarbus pamatas vėlesniam Jungtinių Tautų Konvencijos prieš kankinimą (UNCAT) atsiradimui, kuri išplėtė ir įtvirtino deklaracijos nuostatas⁸³.

UNCAT, priimta 1984 m., pirmą kartą apibrėžė „kankinimo“ sąvoką tarptautinės teisės kontekste ir įpareigojo valstybes užtikrinti veiksmingą tokių veiksmų prevenciją ir draudimą⁸⁴. UNCAT 2 straipsnyje įtvirtinta, kad „kankinimo negalima pateisinti jokiais išimtinėmis aplinkybėmis“⁸⁵. Tai apima situacijas, susijusias su karo veiksmais, nacionalinio saugumo grėsmėmis ar bet kokia kita ypatinga situacija, įskaitant terorizmą ar ekstremalius valstybės sukrėtimus. Be to, Konvencijos 2 straipsnis įpareigoja valstybes nares ne tik laikytis draudimo, bet ir imtis visų būtinų priemonių, kad bet kokie kankinimo atvejai būtų veiksmingai užkardyti jų teritorijoje. UNCAT numatomi šie reikalavimai⁸⁶:

1. Imtis veiksmingų priemonių, kad būtų užkirstas kelias kankinimo veiksams bet kurioje teritorijoje, kuriai taikoma jos jurisdikcija;
2. Nesuteikti prieglobsčio, neišsiųsti, negražinti ir neišduoti asmenų į kitas valstybes tais atvejais, kai yra pagrįstų priežasčių manyti, kad jiems gresia kankinimo pavojus. Taip pat, jei valstybės teritorijoje yra asmuo, įtariamas kankinimo veikos vykdymu, ji privalo jį arba išduoti, arba pradėti baudžiamąjį persekiojimą savo jurisdikcijoje;
3. Užtikrinti, kad visi kankinimo veiksmai būtų kriminalizuoti pagal jos baudžiamąją teisę, atsižvelgiant į šių veikų sunkumą, ir numatyti tinkamas bausmes už šiuos nusikaltimus;
4. Nuolat peržiūrėti taisykles, instrukcijas ir praktiką, susijusią su asmenų, kurie areštuojami, sulaikomi ar laikomi nelaisvėje bet kurioje jos teritorijoje, laikymo sąlygomis, taip pat elgesio su jais gaires;
5. Užtikrinti, kad kompetentingos institucijos nedelsiant pradėtų nešališką tyrimą, kai yra pagrįstų įtarimų dėl kankinimo veikos vykdymo jos jurisdikcijoje;

⁸¹ General Assembly resolution of 09 December 1975, Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-protection-all-persons-being-subjected-torture-and>

⁸² *Ibid.*

⁸³ „Draft Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment“, <https://uvalsc.s3.amazonaws.com/travaux/s3fs-public/A-RES-32-62.pdf?null>

⁸⁴ Nowak, Manfred, Moritz Birk, and Giuliana Monina, *The United Nations Convention Against Torture and its Optional Protocol: A Commentary, 2nd Edition*, (Oxford: Oxford University Press, 2021), <https://doi.org/10.1093/law/9780198846178.003.0001>.

⁸⁵ JT konvencija prieš kankinimą, *supra note*, 21.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, „JT Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą“, https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/dokumentai/Konvencija_CAT.pdf.

6. Užtikrinti, kad bet kuris asmuo, teigiantis, jog buvo kankintas, turėtų teisę pateikti skundą kompetentingoms institucijoms, kurios privalo tinkamai išnagrinėti jo bylą;
7. Užtikrinti, kad kankinimo auka turėtų teisę į teisingą žalos atlyginimą, o nukentėjusiojo mirties atveju – šią teisę įgyvendintų jo artimieji ar išlaikytiniai;
8. Užtikrinti, kad joks pareiškimas, gautas per kankinimą, negalėtų būti naudojamas kaip įrodymas teisme;
9. Įsteigti nepriklausomą nacionalinį prevencinį mechanizmą, skirtą kankinimų prevencijai šalies viduje⁸⁷.

Taigi, UNCAT ne tik apibrėžia kankinimo draudimą ir valstybių pareigas, bet ir nustato teises ir praktines priemones, kurios yra būtinos kankinimų prevencijai ir pažeidimų užkardymui. Konvencija taip pat numato valstybių pareigas kriminalizuoti kankinimą, užtikrinti efektyvius tyrimus, apsaugoti aukas ir užkirsti kelią galimam išdavimui ar grąžinimui į valstybę, kurioje asmeniui gresia kankinimo pavojus⁸⁸.

UNCAT pagrindu buvo įsteigtas Komitetas prieš kankinimą (CAT) – nepriklausomas organas, prižiūrintis, kaip valstybės laikosi konvencijos nuostatų⁸⁹. CAT yra nepriklausomų ekspertų institucija ir atlieka šias funkcijas: reguliariai nagrinėja valstybių ataskaitas, renka ir analizuoja informaciją apie kankinimo atvejus bei teikia rekomendacijas valstybėms, kad pagerintų kankinimų prevenciją ir apsaugotų asmenis nuo kankinimo⁹⁰.

Apibendrinant atliktą analizę, galima daryti išvadą, kad Jungtinių Tautų sistema suformavo pagrindą tarptautinei kankinimo draudimo sistemai, apimančiai tiek rekomendacinius dokumentus, kaip Visuotinė žmogaus teisių deklaracija ar Nelsono Mandelos taisyklės, tiek teisiškai privalomas priemones, tokias kaip TPPTP ar UNCAT. Šios priemonės ne tik įtvirtina absoliutų kankinimo draudimą, bet ir įpareigoja valstybes taikyti konkrečias prevencines, baudžiamąsias bei kompensacines priemones. Įvairių institucijų, tokių kaip CAT, veikla prisideda prie nuolatinės stebėsenos ir žmogaus teisių apsaugos stiprinimo pasaulyje. Kankinimo draudimas yra neatsiejamas ir nuo tarptautinės humanitarinės teisės, kurioje ši veika laikoma vienu iš sunkiausių karo ir žmoniškumo nusikaltimų. Taigi, JTO inicijuoti dokumentai sudaro integralų tarptautinės žmogaus teisių teisės branduolį, formuojantį valstybių pareigas ir atsakomybę už žiauraus elgesio prevenciją.

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ JT konvencija prieš kankinimą, *supra note*, 21.

⁸⁹ Committee against Torture, United Nations, <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cat>.

⁹⁰ Fact Sheet No. 17: The Committee against Torture, United Nations <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/FactSheet17en.pdf>.

2.2. Europos regiono teisėje

Kankinimai ir kitoks žiaurus, nežmoniškas ar žeminantis elgesys yra griežtai pasmerkti ne tik tarptautiniuose teisės aktuose, bet ir Europos regiono teisinėse normose. Šio draudimo absoliutumas yra aiškiai įtvirtintas Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnyje, kuris numato, kad „niekas negali būti kankinamas, nežmoniškai ar žeminančiai elgiamasi arba baudžiamas.“⁹¹. Svarbu pažymėti, kad šis straipsnis yra viena iš nedaugelio Konvencijos nuostatų, kuri neturi jokių išimčių ar apribojimų, net ekstremalių situacijų, tokių kaip karas ar nacionalinės grėsmės, metu. Tai pabrėžia šios teisės absoliutų pobūdį ir jos būtinumą demokratinėje visuomenėje.

EŽTT, atsakingas už EŽTK taikymo priežiūrą, atlieka nuolatinį ir dinamišką Konvencijos aiškinimą, kad atsižvelgtų į besikeičiančius socialinius, politinius ir technologinius kontekstus. Dėl šios priežasties Konvencija yra laikoma „gyvu instrumentu“, kuris prisitaiko prie naujų iššūkių ir užtikrina nuolatinę žmogaus teisių apsaugą šiuolaikinėje visuomenėje⁹². Teismo sprendimai nuolat formuoja 3 straipsnio taikymo praktiką, ir šie sprendimai rodo, kad Europos žmogaus teisių standartai evoliucionuoja kartu su visuomenės vertybėmis ir poreikiais. Pvz., byloje *Selmouni v. France* Teismas išplėtė kankinimo sampratą, pabrėždamas, kad to, kas buvo laikoma priimtinu anksčiau, šiuolaikinėje visuomenėje gali būti vertinama kaip kankinimu⁹³.

Papildant EŽTK apsaugos sistemą, Europos Taryba siekdama, kad asmenų, iš kurių atimta laisvė, apsauga nuo kankinimo būtų sutvirtinta neteisinėmis preventyvaus pobūdžio priemonėmis, grindžiamomis inspektavimu, priėmė Europos konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą⁹⁴. Konvencija įtvirtino ne tik teisinį kankinimų draudimą, bet ir institucinį prevencinį mechanizmą – Europos komitetą prieš kankinimą (CPT). CPT atlieka reguliarių laisvės atėmimo vietų inspektavimą valstybėse narėse, teikia rekomendacijas dėl žmogaus teisių apsaugos stiprinimo bei siekia užkardyti galimus EŽTK 3 straipsnio pažeidimus dar jiems neįvykus⁹⁵. Šis mechanizmas yra itin reikšmingas, nes remiasi ne represiniu, o prevenciniu požiūriu, stiprinančiu žmogaus teisių apsaugą institucijose.

ES teisės sistemoje kankinimų draudimas įtvirtintas Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 4 straipsnyje, kuris formuluoja analogišką normą kaip ir EŽTK: „niekas negali būti

⁹¹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950), iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. Valstybės žinios, 2011, 156-7390. <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.415350?jfwid=-5e80ye2xx>.

⁹² Pūraitė, *supra note*, 62.

⁹³ *Selmouni*, *supra note*, 35.

⁹⁴ Europos konvencija prieš kankinimą, *supra note*, 26.

⁹⁵ Dünkel, F. (2017). *Resocializacija ir tarptautiniai žmogaus teisių standartai*. Iš: Sakalauskas, G. (red.) (2017). M. Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 117–140. P.132.

kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį elgesį arba būti taip baudžiamas.“⁹⁶. Ši nuostata taikoma visoms ES valstybėms narėms, nepriklausomai nuo jų nacionalinės teisės specifikos. Chartijos 4 straipsnis yra aiškiai pagrįstas EŽTK 3 straipsniu, o jo įgyvendinimą užtikrina Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, veikiantis glaudžiai bendradarbiaudamas su EŽTT⁹⁷. Tokiu būdu užtikrinama vieninga žmogaus teisių apsaugos erdvė visoje Europos Sąjungoje.

Kita svarbi priemonė, siekiant sukurti humaniškas laisvės atėmimo įstaigų valdymo gaires bei užtikrinti, kad kalinių teisės, tarp jų ir teisė nebūti kankinamam, būtų tinkamai saugomos – Europos elgesio su kaliniais taisyklės (European Prison Rules), kurios buvo priimtose 1987 m. Europos Tarybos ir atnaujintos 2020 m.⁹⁸. Šiose taisyklėse akcentuojamas kalinių žmogaus orumo, fizinės bei psichologinės neliečiamybės užtikrinimas. Jose numatyta, kad visos kalinimo sąlygos – nuo patalpų dydžio iki psichologinio klimato – turi būti organizuotos taip, kad būtų išvengta bet kokio elgesio, galinčio pažeisti 3 straipsnio reikalavimus⁹⁹. Taip pat pabrėžiama proporcingumo ir būtinybės principų svarba, ypač taikant suimtojo izoliaciją ar drausmines priemones. Nors šios taisyklės nėra teisiškai privalomos, jos yra pripažįstamos kaip minkštoji teisė (soft law) ir plačiai taikomos Europos Tarybos šalyse, įskaitant Lietuvą.

Siekiant užtikrinti, kad su laisvės atėmimo vietose esančiais asmenimis būtų elgiamasi oriai ir gerbiant jų pagrindines teises, 2022 m. Europos Komisija priėmė Rekomendaciją (ES) 2023/681 dėl įtariamųjų ir kaltinamųjų, kuriems taikomas kardomasis kalinimas, procesinių teisių ir dėl materialinių kalinimo sąlygų¹⁰⁰. Ši rekomendacija priimta reaguojant į Europos Sąjungos šalyse narėse vis dar egzistuojančius pažeidimus, susijusius su pertekliniais sulaikymo terminais, prastomis gyvenimo sąlygomis bei nepakankama prieiga prie sveikatos priežiūros. Rekomendacijoje pabrėžiama būtinybė užtikrinti, kad su sulaikytaisiais būtų elgiamasi pagarbiai ir oriai, laikantis visų įsipareigojimų žmogaus teisių srityje, ypač kankinimų, nežmoniško ar žeminančio elgesio arba baudimo draudimo¹⁰¹.

⁹⁶ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2016/C 202/02) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:12016P/TXT>.

⁹⁷ Lenaerts K., "Exploring the Limits of the EU Charter of Fundamental Rights", *European Constitutional Law Review*, Vol. 8, Issue 3 (2012). <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/44E09CF275FAB8530096667DB525E2E6/S1574019612000260a.pdf/exploring-the-limits-of-the-eu-charter-of-fundamental-rights.pdf>

⁹⁸ „Short guide to the European Prison Rules“, Penal Reform International and the Council of Europe 2022, https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2022/03/PRI-CoE_Short-guide-to-the-European-Prison-Rules.pdf.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ Rekomendacija (ES) 2023/681 dėl įtariamųjų ir kaltinamųjų, kuriems taikomas kardomasis kalinimas, procesinių teisių ir dėl materialinių kalinimo sąlygų, Europos Komisija, 2022 m. gruodžio 8 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A32023H0681>.

¹⁰¹ *Ibid.*

Rekomendacijoje nustatyti minimalūs kalinimo sąlygų standartai, apimantys šias pagrindines sritis:

- gyvenamųjų patalpų dydį, jų paskirstymą ir užimtumo normas;
- higienos ir sanitarines sąlygas;
- pakankamą, maistingą ir reguliariai teikiamą maitinimą;
- galimybę praleisti laiką ne kameroje ir gryname ore;
- darbo ir švietimo programas, padedančias kaliniams socialiai integruotis;
- kokybišką ir prieinamą sveikatos priežiūrą;
- smurto ir netinkamo elgesio iš personalo ar kitų kalinių prevenciją;
- ryšio su išoriniu pasauliu užtikrinimą (kontaktus su artimaisiais, advokatais ir t. t.)¹⁰².

Šie standartai atspindi žmogaus orumo sampratą, kaip ji apibrėžiama EŽTK 3 straipsnyje ir EŽTT praktikoje. Nors tai yra teisiškai neprivaloma rekomendacija, ji yra svarbus orientyras valstybėms narėms, įskaitant Lietuvą, siekiant užtikrinti aukštesnę žmogaus teisių apsaugą įkalinimo įstaigose. Apibendrinant, Rekomendacija (ES) 2023/681 yra reikšmingas žingsnis stiprinant Europos Sąjungos narių atsakomybę žmogaus teisių srityje. Jos įgyvendinimas prisideda prie geresnių kalinimo sąlygų, mažesnės pažeidžiamų asmenų diskriminacijos rizikos bei sisteminės smurto ir netinkamo elgesio prevencijos. Lietuvai, kaip ES narei, svarbu šiuos standartus integruoti į nacionalinę praktiką ir siekti realių pokyčių įkalinimo įstaigose.

Apibendrinant galima teigti, kad kankinimų ir kitokio nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimas yra vienas kertinių žmogaus teisių apsaugos principų, įtvirtintas tiek universaliuose, tiek Europos regioniniuose dokumentuose. Tokie instrumentai kaip EŽTK, ES pagrindinių teisių chartija, CPT veikla, Elgesio su kaliniais taisyklės bei ES Rekomendacijos kartu sudaro nuoseklą, daugiasluoksnią žmogaus teisių apsaugos sistemą, kurios tikslas – užtikrinti orų elgesį su visais asmenimis, ypač tais, kurių laisvė yra apribota.

Šių dokumentų stiprybė slypi jų tarpusavio papildomume – kai vieni nustato fundamentalius principus, kiti pateikia jų įgyvendinimo mechanizmus ar praktines gaires. Tačiau praktikoje vis dar išlieka iššūkių: ne visose valstybėse užtikrinamos tinkamos sulaikymo sąlygos, prevenciniai mechanizmai gali būti silpni, o politinė valia keisti kalinimo kultūrą – nepakankama. Todėl žmogaus teisių apsauga negali apsiriboti vien teisine baze – būtina aktyvi praktinė veikla, nuolatinė stebėseną ir realūs pokyčiai.

¹⁰² Rekomendacija (ES) 2023/681, *supra note*, 100.

2.3. Lietuvos nacionalinėje teisėje

Lietuvoje kankinimų ir nežmoniško elgesio draudimas yra griežtai reglamentuotas ir įtvirtintas nacionaliniuose teisės aktuose. Lietuvos Respublikos Konstitucija, kaip pagrindinis šalies teisės aktas, savo 21 straipsnyje aiškiai nustato, kad „žmogaus orumas yra neliečiamas<...> žmogus negali būti kankinamas, žeminamas ar kitaip nežmonišškai su juo elgiamasi“¹⁰³. Šis draudimas yra fundamentali vertybė, apimanti konstitucinę apsaugą nuo bet kokio žmogaus orumą pažeidžiančio elgesio. Konstitucijos 135 straipsnyje įtvirtintas Lietuvos įsipareigojimas laikytis tarptautinių žmogaus teisių apsaugos normų, kas įpareigoja valstybę užtikrinti, kad jos teisės aktai atitiktų tokias tarptautines sutartis kaip Europos žmogaus teisių konvencija ir Jungtinių Tautų konvencija prieš kankinimą¹⁰⁴. Tačiau vien Konstitucijos norma savaime negarantuoja praktinio įgyvendinimo – būtina efektyvi įstatymų ir kontrolės mechanizmų sistema.

Lietuvos Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra pabrėžęs, kad teisė į asmens orumą ir apsauga nuo kankinimų yra vieni pagrindinių demokratinės teisinės valstybės principų, kurie turi būti užtikrinami visais atvejais, įskaitant ir baudžiamosios atsakomybės taikymą bei kalinimo sąlygas¹⁰⁵. Tačiau praktikoje, kaip rodo Seimo kontrolierių įstaigos patikrinimų išvados, šios nuostatos ne visada realizuojamos. Seimo kontrolieriaus 2022 m. patikrinimų duomenimis, Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime buvo nustatyta nepakankama kontrolė, nehumaniškos laikymo sąlygos, sanitarinių mazgų trūkumas ir nepakankamas nuteistųjų užimtumas¹⁰⁶.

Lietuvai ratifikavus JT Konvenciją prieš kankinimą, buvo įsipareigota nacionaliniuose teisės aktuose aiškiai atspindėti Konvencijos reikalavimus dėl kankinimo nusikaltimo kriminalizavimo. Nepaisant to, Lietuva ilgą laiką neturėjo atskiros kankinimų nusikaltimo sudėties Baudžiamajame kodekse, teigdama, kad su kankinimais susiję veiksmai jau gali būti baudžiami pagal kitus straipsnius, tokius kaip itin žiauraus elgesio ar sveikatos sužalojimo nusikaltimai¹⁰⁷. Tačiau ši pozicija tarptautiniu mastu buvo vertinama neigiamai, dar 2014 m. Jungtinių Tautų Komitetas prieš kankinimą aiškiai paragino Lietuvą įtvirtinti savarankišką šio nusikaltimo sudėtį¹⁰⁸.

¹⁰³ LR Konstitucija, *supra note 2*.

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos 2010-2013, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2014, p. 93. <https://lrkt.lt/data/public/uploads/2017/05/konstituc-doktrinos-nuostatos-2010-2013.pdf>.

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2022 metų veiklos ataskaita, žiūrėta 2024 m. balandžio 18 d., file:///C:/Users/ovidijus/Downloads/SK_Ataskaita-uz-2022-LT_03-15.pdf.

¹⁰⁷ European Committee for the Prevention of Torture (CPT), *Report to the Lithuanian Government*, 2009, <https://rm.coe.int/1680697335>.

¹⁰⁸ Concluding observations on the 3rd periodic report of Lithuania, Committee against Torture, 2015, <https://digitallibrary.un.org/record/815832?v=pdf>.

Tik 2023 m. įsigaliojus Baudžiamojo kodekso 100³ straipsniui, kankinimas tapo savarankiška nusikalstama veika. Šis straipsnis numato atsakomybę už veiką, kai asmeniui tyčia sukeliamos stiprus fizinis ar psichinis skausmas ar kančios¹⁰⁹. Nors iki tol kankinimų atvejai buvo kvalifikuojami pagal kitus straipsnius (pvz., BK 135 ar 228 str.), toks požiūris kėlė praktinių sunkumų identifikuojant ir kvalifikuojant nusikalstamas veikas¹¹⁰. 100³ straipsnyje taip pat numatyta atsakomybė už itin žiaurų elgesį, kuris savo padariniais dažnai prilygsta kankinimams. Šios nusikalstamos veikos kriminalizavimas yra reikšmingas ne tik teisine, bet ir simboline prasme – jis parodo, kad valstybė pripažįsta kankinimo ypatingą pavojingumą ir įgyvendiną tarptautinius susitarimus. Visgi kyla klausimas, ar šios nuostatos įgyvendinimas bus efektyvus, nes kol kas nėra žinoma teismų praktika pagal šį straipsnį.

Be šios naujos normos, ir kiti baudžiamojo kodekso straipsniai atspindi kankinimų žiaurumo pavojingumą – pavyzdžiui, LR BK 129 straipsnio 2 dalies 6 punktas, 135 straipsnio 2 dalies 6 punktas ir 138 straipsnio 2 dalies 6 punktas įtvirtina ypatingo žiaurumo formų veiksmus kaip lygiavertes alternatyvas kankinimams¹¹¹. Pažymima, kad šiose veikose kankinimai ir žiaurumas yra kaip sunkinanti aplinkybė ar kvalifikuojamasis požymis. Taip pat LR BK 103 straipsnyje įtvirtintas draudimas taikyti nežmonišką elgesį ar kankinimus karo ar ginkluoto konflikto metu, taip siekiant užkirsti kelią tokiems tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimams¹¹².

Kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimo apraiškų galima rasti ir Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodekse¹¹³ (LR BVK), kuris yra pagrindinis teisės aktas, reglamentuojantis bausmių vykdymo tvarką Lietuvoje, įskaitant kalinių teises ir elgesio su jais standartus. Nors jame nėra atskiro straipsnio, tiesiogiai apibrėžiančio kas yra kankinimas ar kitos žiauraus elgesio formos, tačiau yra įtvirtinti pagrindiniai principai, užtikrinantys apsaugą nuo šių veiksmų. Pavyzdžiui, LR BVK 4 straipsnyje įtvirtintas humanizmo principas teigia, kad bausmės tikslas nėra sukelti kančią ar žeminti žmogaus orumą¹¹⁴. Tačiau realybėje dažnai kyla klausimas, ar praktika atitinka principą: Europos Tarybos Komiteto prieš kankinimą vizitų ataskaitose ne kartą buvo pažymėta, kad kalinimo sąlygos Lietuvoje, ypač sulaikymo izoliatoriuose, neatitinka minimalių humanizmo reikalavimų¹¹⁵.

¹⁰⁹ LR BK, *supra note* 11.

¹¹⁰ Aiškinamasis raštas, *supra note*, 50.

¹¹¹ LR BK, *supra note*, 11.

¹¹² *Ibid.*

¹¹³ Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas, Valstybės žinios, 2002-07-19, Nr. 73-3084.

¹¹⁴ *Ibid.*

¹¹⁵ European Committee for the Prevention of Torture (CPT), *Report to the Lithuanian Government*, 2018, <https://hudoc.cpt.coe.int/eng?i=p-ltu-20180420-en-1>.

LR BVK 50 straipsnis numato specifinius draudimus laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims, siekiant užtikrinti kalinimo įstaigose vyraujančią tvarką, saugumą ir nuteistųjų tarpusavio santykius. Šio straipsnio 2 dalies 8 punktas draudžia „reikalauti bet kokios paslaugos iš kitų nuteistųjų ar suimtųjų, naudoti fizinį ar psichinį smurtą prieš kitus asmenis“¹¹⁶. Šis draudimas padeda užtikrinti humaniškas sąlygas kalinimo įstaigose ir prisideda prie žmogaus teisių apsaugos principų, draudžiančių kankinimą bei nežmonišką ar žeminantį elgesį. LR BVK 50 straipsnio 2 dalies 9 punktas draudžiantis turėti ar platinti smurtą propaguojančią ar pornografinę medžiagą, taip pat atspindi siekį kurti saugią, agresijos nestimuliuojančią aplinką.

Papildomai, siekiant uždrausti bet koki žiaurų ir žeminantį elgesį, Lietuvos kalėjimų tarnybą priima vidaus dokumentus, kuriuose įtvirtintos tiek pagrindinės tiek specifinės normos, reguliuojančios kalinių gyvenimą įkalinimo įstaigose. Pavyzdžiui, Kalėjimų tarnybos darbuotojų etikos kodeksas įpareigoja pareigūnus „gerbti žmogaus orumą“ bei neskatinti ir netoleruoti kankinimo ar nežmoniško elgesio¹¹⁷. Tačiau čia kyla klausimas, kiek realiai šios nuostatos įgyvendinamos, nes 2021 m. Seimo kontrolieriaus ataskaitoje pažymėta, kad darbuotojų mokymai apie žmogaus teisių užtikrinimą yra nepakankami¹¹⁸.

Kaliniai, patyrę kankinimą ar kitoki žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį, turi teisę pasinaudoti veiksmingu skundų teikimo mechanizmu. Pagal LR BVK 100 straipsnį asmuo gali pateikti skundą įkalinimo įstaigos vadovybei dėl laisvės atėmimo bausmės vykdančių įstaigų pareigūnų netinkamų veiksmų tarp kurių ir galimai patirtas kankinimas ar nežmoniškas elgesys¹¹⁹. Įkalinimo įstaigos vadovybė privalo imtis visų būtinų priemonių užtikrinti kalinių saugumą bei elgtis su jais pagarbiai ir nežeminančiai. Taip pat, pagal BVK 41 straipsnį laisvės atėmimu kalintys asmenys turi teisę pateikti skundus Seimo kontrolierių įstaigai ar kitai valstybinei institucijai¹²⁰. Pažymėtina, kad nukentėję asmenys gali savo teises ginti ir teisiniu keliu, t. y. inicijuoti baudžiamąjį procesą prieš kankinimo vykdytojus pagal jau anksčiau minėta LR BK 100³ straipsnį.

Kaip jau minėta, Seimo kontrolierių įstaiga ne tik nagrinėja nuteistųjų skundus, bet ir vykdo sulaikymo vietų stebėseną, veikdama kaip nacionalinis kankinimų prevencijos mechanizmas pagal Lietuvos teisę ir tarptautinius žmogaus teisių standartus, įskaitant Europos

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ „Lietuvos kalėjimų tarnybos direktorius įsakymas dėl Lietuvos kalėjimų tarnybos darbuotojų etikos kodekso ir Lietuvos kalėjimų tarnybos etikos komisijos nuostatų patvirtinimo“, TAR, 2023-06-30, Nr. 13391TAR, 2023-06-30, Nr. 13391.

¹¹⁸ Seimo kontrolierių įstaiga, 2021 metų veiklos ataskaita, žiūrėta 2025 m. balandžio 2 d., file:///C:/Users/ovidijus/Downloads/SK_Ataskaita-uz-2021-LT_.pdf

¹¹⁹ LR BVK, *supra note*, 112.

¹²⁰ *Ibid.*

žmogaus teisių konvenciją¹²¹. Jų teisė laisvai pasirinkti tikrinamas įstaigas, susipažinti su jų būkle ir infrastruktūra bei tiesiogiai kalbėtis su nuteistaisiais, užtikrina nepriklausomumą ir objektyvumą atliekant patikrinimus¹²². Po kiekvieno vizito Seimo kontrolieriai pateikia išsamias ataskaitas, kuriose pateikiamos rekomendacijos dėl nustatytų trūkumų, pavyzdžiui, prastos kalinimo sąlygos arba netinkamas pareigūnų elgesys¹²³. Šios ataskaitos ne tik atskleidžia tam tikrus pažeidimus, bet ir tampa svarbiu instrumentu sprendžiant problemas, nes įkalinimo įstaigos vadovai ir kitos atsakingos institucijos privalo reaguoti į iškeltas problemas. Taip pat, ataskaitose pateikiami konkretūs pasiūlymai, kaip gerinti sąlygas, užtikrinant žmogaus teisių apsaugą ir teisingumą.

Teisė kreiptis į teismą yra esminė apsaugos priemonė nuo kankinimo ir nežmoniško ar žeminančio elgesio. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (toliau – ABTĮ) numato, kad asmuo gali apskųsti bet kokią viešojo administravimo subjekto sprendimą, veiksmą ar neveikimą, kuris pažeidė jo teises (ABTĮ 17 str.)¹²⁴. Administraciniai teismai Lietuvoje ne kartą yra nagrinėję atvejus, kai nuteistieji skundėsi dėl netinkamų gyvenimo sąlygų, neteisėto izoliavimo ar smurto naudojimo. Pavyzdžiui, administracinėje byloje Nr. A525-1946/2013 nustatyta, kad valstybė pagal nacionalinę teisę neužtikrino pareiškėjui laisvės atėmimo bausmės atlikimo įstaigoje minimalios gyvenamojo ploto normos¹²⁵. O kitoje administracinėje byloje Nr. A261-1798/2013 teisėjų kolegija konstatavo, kad ilgas kalinimo perpildytose kamerose laikotarpis sukėlė pareiškėjui rimtą diskomfortą ir psichologinę kančią¹²⁶.

Jei nacionalinės teisinės gynybos priemonės neefektyvios, nukentėję asmenys su skundu gali kreiptis į tarptautines žmogaus teisių apsaugos institucijas. Vienos svarbiausių šių institucijų yra Europos Žmogaus Teisių Teismas ir Jungtinių Tautų Prieš kankinimą komitetas, kurie priima ir nagrinėja skundus dėl galimų žmogaus teisių pažeidimų, įskaitant ir kankinimą ar kitokį žiaurų elgesį įkalinimo įstaigose. Svarbu paminėti, kad kai EŽTT pripažįsta, jog valstybė pažeidė Konvenciją ir dėl to pareiškėjas patyrė žalą, jam skiriama teisinga kompensacija, kuri yra ne tik piniginė, bet gali apimti ir kitas priemones, siekiant pašalinti pažeidimus ir užkirsti kelią jų pasikartojimui¹²⁷. Europos Tarybos Ministrų Komitetas prižiūri, kad paskirta kompensacija būtų

¹²¹ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas, Valstybės žinios, 1998-12-16, Nr. 110-3024.

¹²² *Ibid.*

¹²³ Ataskaita 2021, *supra note*, 117.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-308; 2000, Nr. 85-2566; Teisės aktų registras, 2016-06-15, Nr. 2016-16849.

¹²⁵ 2013 m. gruodžio 4 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A525-1946/2013
https://lvat.lt/data/public/uploads/2018/01/d1_26_apibendrinimas.pdf

¹²⁶ 2013 m. lapkričio 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A261-1798/2013 2013 m. lapkričio 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A261-1798/2013

¹²⁷ „Europos Žmogaus Teisių Teismas: 50 klausimų apie EŽTT“, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/50Questions_LIT.

išmokėta laiku, ir užtikrina, kad valstybė įgyvendintų būtinas prevencines priemones, tokias kaip nepriklausomi patikrinimai, pareigūnų mokymai, bei gerinimas kalinimo sąlygų¹²⁸.

Pažymėtina, kad EŽTT kiekvienais metais vis daugėja nuteistųjų asmenų skundų dėl netinkamų kalinimo sąlygų. Remiantis jau susiformavusia praktika, pagal sprendimą *Mironovas ir kiti prieš Lietuvą (2016)*, tokios bylos priskiriamos prie sisteminių ir pasikartojančių bylų, kurios nekelia sudėtingų Konvencijos aiškinimo reikalaujančių klausimų. Atsižvelgiant į tai, bylos dėl netinkamų kalinimo sąlygų prieš Lietuvos Vyriausybę pradėtos nagrinėti supaprastinta tvarka, remiantis nusistovėjusia EŽTT praktika (angl. *well-established case-law*, WECL), pagal kurią Teismas šalims iš karto siūlo taikiai susitarti¹²⁹. Pavyzdžiui, 2022 m. spalio 27 d. Teismas paskelbė nutarimus bylose *Černyšovas ir 7 kiti prieš Lietuvą*, kuriose priimti taikūs susitarimai dėl netinkamų kalinimo sąlygų 2015-2019 m. laikotarpiu Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime, Pravieniškių pataisos namuose-atvirojoje kolonijoje ir Alytaus pataisos namuose¹³⁰. Tai jau šeštoji bylų grupė dėl netinkamų kalinimo sąlygų, kurią pareiškėjai pateikė EŽTT prieš Lietuvą, o Teismas ją nagrinėjo supaprastinta tvarka. Nors daugumoje šių bylų buvo sudaryti taikūs susitarimai, kai pareiškėjai sutiko su Vyriausybės pasiūlytomis kompensacijomis, tokia praktika liudija, kad padėtis Lietuvos įkalinimo įstaigose iš esmės nesikeičia.

Kadangi įkalintų asmenų skundų dėl pažeistų teisių nemažėja, svarbu suprasti, kad įkalinti asmenys, turi tokias pačias teises kaip ir visi kiti asmenys, kurių laisvė nėra apribota. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 53 straipsnyje nustatyta, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir garantuoja būtinąją medicinos pagalbą, o šis įsipareigojimas galioja visiems, įskaitant ir asmenis, esančius įkalinimo įstaigose¹³¹. Teisė į gydymą užtikrinama ne tik sergantiems ar specialių poreikių turintiems kaliniams, bet ir fizinį ar psichologinį smurtą patyrusiems kaliniams. Tai detalčiai reglamentuoja ir 2022 m. gruodžio 22 d. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl „asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo suimtiesiems ir nuteistiesiems tvarkos aprašo“¹³². Įsakyme įtvirtinta, kad esant pavojui gyvybei dėl ūmios ligos ar nelaimingo atsitikimo, pirmąją medicinos pagalbą, savo kompetencijos ribose, teikia Kalėjimų departamento (LKT) darbuotojai (5 straipsnis). Pirmojo

¹²⁸ *Ibid.*

¹²⁹ Lietuvos Respublikos vyriausybės atstovo Europos žmogaus Teisių Teisme 2020 metų veiklos ataskaita, <https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/m1zXaCT1sYQ.pdf>.

¹³⁰ Lietuvos Respublikos vyriausybės atstovo Europos žmogaus Teisių Teisme 2022 metų veiklos ataskaita, <https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/z6R8otClwok.pdf>

¹³¹ LR Konstitucija, *supra note*, 2.

¹³² Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2022 m. gruodžio 22 d. įsakyme dėl „asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo suimtiesiems ir nuteistiesiems tvarkos aprašo“, TAR, 2022-12-23, Nr. 26743, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c9ddc474830611edbdcebd68a7a0df7e?jfwid=-n0lyhdpqp>.

lygio ambulatorinės sveikatos priežiūros paslaugos įkalintiems pacientams yra prieinamos pačiose laisvės atėmimo vietose, kurias teikia LKT sveikatos priežiūros specialistai (6 straipsnis). Jei šie specialistai negali teikti paslaugų ne darbo metu ar dėl neturinčios kompetencijos, tokios paslaugos užtikrinamos kitose sveikatos priežiūros įstaigose, su kuria LKT yra sudaręs sutartis¹³³. Taigi, įkalinti asmenys patyrę kankinimą ar kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį turi visas galimybes gauti medicininę ar psichologinę pagalbą tiek įkalinimo įstaigos viduje tiek esant būtinybei - už jos ribų.

Siekiant kad būtų užtikrinama nuteistųjų teisių apsauga ir efektyviai įgyvendinamos tarptautinės žmogaus teisių normos ne tik teoriniu lygmeniu, Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija numato konkrečias priemones. Pavyzdžiui, Teisingumo ministerijos 2024–2026 m. strateginiame veiklos plane numatytos priemonės apima darbuotojų specializuotus mokymus, orientuotus į kankinimų ir netinkamo elgesio prevenciją bei modernizuotą nuteistųjų priežiūros ir apsaugos sistemą¹³⁴. Vienas iš šio plano prioritetų – Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso nuostatų peržiūra, siekiant jas suderinti su Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnio reikalavimais bei JT konvencija prieš kankinimą¹³⁵. Taip pat stiprinama socialinė reabilitacija per švietimo ir darbo rinkos įtraukties programas, o saugumo priemonės vystomos taip, kad prisidėtų prie kalinimo sąlygų gerinimo bei žmogaus teisių apsaugos.

Taip pat 2021 m. priimta teisingumo sistemos 2021–2030 metų plėtros programa, kurioje identifikuoti pagrindiniai iššūkiai, su kuriais susiduria šalies bausmių vykdymo sistema¹³⁶. Tarp esminių problemų pažymėtas kvalifikuoto personalo trūkumas, nepakankamas priklausomybių ligų gydymo prieinamumas nuteistiesiems bei nesaugios ir žmogaus orumo neužtikrinančios gyvenimo sąlygos laisvės atėmimo vietose¹³⁷.

Atsižvelgiant į šiuos iššūkius, rengiant Bausmių vykdymo sistemos (BVS) strateginės veiklos 2022–2030 m. gaires, prioritetas buvo teikiamas trimis pagrindinėms veiklos kryptims. Pirma, daug dėmesio skiriama personalo valdymo sistemai, orientuotai į profesionalios, motyvuotos ir kompetentingos darbuotojų komandos formavimą. Antra, siekiama efektyvesnio atskirų BVS veiklos sričių – pavyzdžiui, nuteistųjų resocializacijos, rizikų vertinimo ar sveikatos priežiūros – koordinavimo ir valdymo. Trečia, strategiškai planuojama ir plėtojama įkalinimo

¹³³ Įsakymas, *supra note*, 132.

¹³⁴ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro valdymo sričių 2024–2026 metų strateginis veiklos planas, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2024, <https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/2/2OWs0bjJggY.pdf>.

¹³⁵ *Ibid.*

¹³⁶ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. spalio 20 d. nutarimu Nr. 861 patvirtinta 2021–2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos teisingumo sistemos plėtros programa“ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/64574bb6332211ec99bbc1b08701c7f8?jfwid=tvchbun3o>.

¹³⁷ *Ibid.*

įstaigų infrastruktūra, siekiant sudaryti humaniškas, tarptautinius standartus atitinkančias sąlygas laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims¹³⁸.

Tokia kryptinga ilgalaikė strategija atspindi valstybės siekį modernizuoti bausmių vykdymo sistemą, atsižvelgiant į žmogaus teisių apsaugos principus ir efektyvų viešųjų išteklių naudojimą. Tokiu būdu valstybė deda sistemingas pastangas užkirsti kelią žmogaus teisių pažeidimams, įskaitant kankinimus ar kitokį fizinį ar psichologinį smurtą prieš įkalintus asmenis.

Apibendrinant, Lietuvos teisinė sistema formaliai atitinka tarptautinių bei Europos regiono dokumentų nuostatas dėl kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimo, integruodama pagrindines konvencijų nuostatas į nacionalinę teisę. Tačiau praktinis jų įgyvendinimas vis dar kelia abejonių. Pažymėtina, kad kankinimo kriminalizavimas kaip savarankiškas nusikaltimas atspindi Lietuvos pastangas užtikrinti, kad kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimas būtų ne tik deklaratyvus, bet ir realiai veikiantis principas baudžiamojoje teisėje, artinantis šalį prie tarptautinių standartų. LR Baudžiamojo kodekso, LR Bausmių vykdymo kodekso ir kitų teisės aktų peržiūra bei atnaujinimas rodo Lietuvos siekį nuosekliai derinti savo teisinę sistemą su tarptautiniais susitarimais ir konvencijomis. Taigi, siekiant efektyviai įgyvendinti kankinimo ir kitokio žiauraus nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimą, būtina ne tik turėti atitinkamus teisės aktus, bet ir užtikrinti jų įgyvendinimą, veiksmingą kontrolę, nepriklausomą stebėseną bei institucijų valią vykdyti pokyčius.

¹³⁸ „Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktorius įsakymas dėl kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos strateginės veiklos gairių 2022-2030 m. patvirtinimo“, 2022 m. vasario 7 d. Nr. V-28 Vilnius, <https://kalejimai.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2023/10/KvXfJTBKmWg.pdf>.

3. PADĖTIS LIETUVOS ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE

Per daugiau nei tris nepriklausomybės dešimtmečius Lietuvoje buvo žengti reikšmingi žingsniai stiprinant teisinę valstybę ir žmogaus teisių apsaugą. Vis dėlto vienas esminių iššūkių liko neišspręstas – šalyje per šį laikotarpį nebuvo pastatyta nė viena visiškai nauja, šiuolaikinius standartus atitinkanti įkalinimo įstaiga. Tai reiškia, kad daugelyje kalinimo įstaigų vis dar dominuoja sovietmečiu susiformavusi infrastruktūra bei architektūriniai sprendimai, kurie iš esmės nebuvo pertvarkyti¹³⁹.

Nors reformų planų netrūko, jų įgyvendinimas buvo fragmentiškas. 2009 m. buvo patvirtintas planas iki 2017 m. uždaryti keturias senas įkalinimo įstaigas ir vietoj jų pastatyti penkias naujas, atitinkančias tarptautinius standartus. Tačiau šie ketinimai realizuoti tik iš dalies: tik 2019 m. buvo uždarytas Lukiškių kalėjimas, o Kybartų pataisos namai – 2021 m.¹⁴⁰ Tuo tarpu modernios įkalinimo įstaigos statybų procesas tebėra lėtas ir komplikotas. Pavyzdžiui, Šiaulių kalėjimas, kurio statyba pradėta dar 2017 m., iki 2023 m. buvo pažengusi tik tiek, kad baigta pastatyti tik apsauginė tvora¹⁴¹. Planuojama, kad įstaiga bus baigta tik 2026 m. Toks reformų neįgyvendinimas rodo struktūrinius Lietuvos bausmių vykdymo sistemos modernizavimo iššūkius ir būtinybę imtis kryptingos, ilgalaikės reformos, paremtos tarptautinėmis žmogaus teisių apsaugos rekomendacijomis.

Tačiau nesvarbu kada statytos ir kokios būklės yra įkalinimo įstaigos, jos kaip valstybės institucijos, turi užtikrinti asmenų, atliekančių bausmę, teises bei laikytis tarptautinių ir nacionalinių žmogaus teisių standartų. Vienas iš pagrindinių šių įstaigų uždavinių – užkirsti kelią kankinimams ir kitokiam žiauriam, nežmoniškam ar žeminančiam elgesiui. Asmuo, patekęs į įkalinimo įstaigą, nepraranda savo orumo ar pagrindinių žmogaus poreikių – jam ir toliau būtina užtikrinti tinkamas higienos sąlygas, pakankamą miegą, subalansuotą mitybą, prasmingą laisvalaikį ir užimtumą, galimybę būti natūralioje šviesoje, gauti sveikatos priežiūros paslaugas, taip pat turėti privatumo ir asmeninės erdvės¹⁴². Be to, įkalinimo sąlygos neturi būti papildoma bausmės forma – jos neturi kelti didesnių kančių, nei neišvengiamai sukelia pati laisvės atėmimo bausmė.

¹³⁹ A. Piepaliūtė, „Lietuvos įkalinimo įstaigos ir tvarka jose – klaidus sovietmečio paveldas“, MRU, 2023, <https://www.mruni.eu/news/agne-piepaliute-lietuvos-ikalinimo-istaigos-ir-tvarka-jose-klaidus-sovietmecio-paveldas/>.

¹⁴⁰ Gairės, *supra note*, 137.

¹⁴¹ *Ibid.*

¹⁴² G. Sakalauskas, G. Norvaišytė, *Žmogaus orumą ir teises užtikrinančios kalinimo sąlygos Lietuvoje – misija (ne)įmanoma?*, Vilnius University Open Series, (2022). 340–355, <https://doi.org/10.15388/KSK.2022.16>

EŽTT praktika rodo, kad Lietuvos įkalinimo įstaigose vis dar pasitaiko nežmoniško ar žeminančio elgesio atvejų¹⁴³. Nuo Lietuvos prisijungimo prie EŽTK, Teismas priėmė 40 sprendimų dėl Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo iš kurių 23 susiję su netinkamomis kalinimo sąlygomis ar netinkamu įkalinimo įstaigų priežiūrėtojų elgesiu¹⁴⁴. Taigi, siekiant įvertinti realią padėtį, būtina išanalizuoti tuos pažeidimus, kuriuos EŽTT savo jurisprudencijoje pripažįsta kaip nežmonišką ar žeminantį elgesį. Pažymėtina, kad nė viename iš šių sprendimų EŽTT nenustatė, jog buvo konstatuoti kankinimų atvejai.

Šioje analizėje remiamasi šešiais kriterijais, kurie leidžia įvertinti faktinę padėtį Lietuvos įkalinimo įstaigose: asmeninė erdvė, materialinėmis kalinimo sąlygomis, higienos ir sanitarijos lygiu, sveikatos priežiūros prieinamumu, pareigūnų elgesiu bei neformalia kalinių hierarchija. Šie kriterijai parinkti atsižvelgiant ne tik į EŽTT jurisprudenciją, bet ir į Europos kankinimų prevencijos komiteto (CPT) stebėsenos išvadas bei Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigos atliktų patikrinimų rezultatus bei pateiktas rekomendacijas.

3.1. Asmeninė erdvė

Ilgalaikis įkalinimas ankštose patalpose iškelia būtinybę užtikrinti žmogaus orumą atitinkantį minimalų gyvenamąjį plotą kaip vieną svarbiausių veiksnių. Vis dėlto įkalinimo sąlygų vertinimas neturėtų apsiriboti vien šiuo aspektu – kartu svarbios ir kitos kasdienio gyvenimo sąlygos, kurios nuolat veikia nuteistojo fizinę ir psichinę būklę viso laisvės atėmimo laikotarpiu. EŽTT savo jurisprudencijoje daug dėmesio skiria šio klausimo analizei, nes gyvenamojo ploto standartai yra reikšmingi vertinant, ar kalinimo sąlygos neprieštarauja EŽTK 3 straipsniui. Nors EŽTT nenustato bendro visiems atvejams taikytino gyvenamojo ploto dydžio, savo praktikoje yra suformulavęs prezumpciją, kad kai kalinamajam tenka mažiau nei 3 kv. m gyvenamosios erdvės, tokia situacija paprastai laikytina Konvencijos 3 straipsnio pažeidimu¹⁴⁵. Vis dėlto ši prezumpcija gali būti paneigta tik tuo atveju, jei kartu egzistuoja visos šios sąlygos, kurių visuma gali ją paneigti dėl nežmoniško ar žeminančio elgesio buvimo:

- jei erdvės trūkumas buvo laikinas, atsitiktinis ir nežymus;
- jei šis trūkumas buvo kompensuotas pakankamu laisvės suteikimu judėti bei realiomis galimybėmis užsiimti veikla už kameros ribų;

¹⁴³ European Court of Human Rights, <https://hudoc.echr.coe.int/>

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ Muršić, *supra note*, 3.

- jei bendra įkalinimo aplinka atitiko žmogaus orumą ir joje nebuvo kitų sąlygų, kurios papildomai blogintų asmens padėtį¹⁴⁶.

Bet koks nuolatinis asmeninio ploto reikalavimo nesilaikymas, ypač jei tai trunka ilgesnį laiką, dažnai laikomas savaime pakankamu pagrindu konstatuoti EŽTK 3 straipsnio pažeidimą. Pavyzdžiui, byloje *Karalevičius prieš Lietuvą* (2005) Teismas konstatavo EŽTK 3 straipsnio pažeidimą dėl itin mažo gyvenamojo ploto, kuris nesiekė 2 kv. m vienam kaliniui, o kai kuriais laikotarpiais siekė tik 1,51 kv. m asmeninės erdvės¹⁴⁷. Teismas pažymėjo, kad tokios sąlygos, ypač kai jos trunka ilgą laiką, pažeidžia žmogaus orumą ir prilygsta žeminančiam elgesiui. EŽTT pažymėjo, kad „ypač mažas gyvenamasis plotas yra labai svarbus aspektas, į kurį būtina atsižvelgti, vertinant ar ginčijamos kalinimo sąlygos prilygo elgesiui, žeminančiam orumą Konvencijos 3 straipsnio požiūriu“¹⁴⁸. Analogiškos išvados padarytos ir bylose *Savenkovas prieš Lietuvą*¹⁴⁹ (2008), *Michno prieš Lietuvą*¹⁵⁰ (2018), *Miliukas prieš Lietuvą*¹⁵¹ (2019) bei *Vaidelys prieš Lietuvą*¹⁵² (2021), kuriose EŽTT akcentavo, kad itin mažas gyvenamasis plotas kartu su ilgu įkalinimo laikotarpiu sudaro pakankamą pagrindą konstatuoti EŽTK 3 straipsnio pažeidimą. Tačiau būtina pabrėžti, kad kalinimo sąlygų standartai apima kur kas daugiau nei vien asmeninio ploto trūkumą ir ne mažiau reikšmingos yra kitos buitinės sąlygos, darančios įtaką nuteistiesiems visą parą per visą jų įkalinimo laikotarpį.

Vienu reikšmingiausių precedentų laikytina byla – *Mironovas ir kiti prieš Lietuvą* (2016), kurioje EŽTT sistemingai įvertino gyvenamojo ploto trūkumą bei jo sąveiką su kitais kalinimo aspektais – ventiliacija, natūralios šviesos trūkumu ir fiziniu aktyvumu¹⁵³. EŽTT pažymėjo, kad Konvencijos 3 straipsnio taikymo kontekste nėra nustatyta konkreti minimalios gyvenamosios erdvės riba kiekvienam kalinamajam – šis vertinimas priklauso nuo visumos aplinkybių. Teismas pabrėžė, kad įkalinimo sąlygų teisėtumas turi būti vertinamas kompleksiskai, atsižvelgiant į sulaikymo trukmę, galimybes kasdien būti gryname ore, įkalintojo fizinę ir psichinę

¹⁴⁶ Muršić, *supra note*, 3

¹⁴⁷ European Court of Human Rights, *Karalevičius v. Lithuania*, application no. 53254/99. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68732>

¹⁴⁸ *Ibid.*

¹⁴⁹ European Court of Human Rights, *Savenkovas v. Lithuania*, application no. 871/02. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172992>

¹⁵⁰ European Court of Human Rights, *Michno v. Lithuania*, application no. 29826/15. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187929>

¹⁵¹ European Court of Human Rights, *Miliukas v. Lithuania*, application no. 10992/14. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192464>

¹⁵² European Court of Human Rights, *Vaidelys v. Lithuania*, application no. 21237/19. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-217735>

¹⁵³ European Court of Human Rights, *Mironovas and Others v. Lithuania*, application no. 40828/12, 29292/12, 69598/12, 40163/13, 66281/13, 70048/13 ir 70065/13. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172541>

būklę bei įstaigoje taikomą režimą¹⁵⁴. Nors gyvenamasis plotas yra reikšmingas rodiklis, tam tikrais atvejais santykinai mažesnė erdvė gali būti pateisinama, jei kaliniui sudaromos realios galimybės laisvai judėti ar naudotis kitomis orumą užtikrinančiomis priemonėmis. Pažymėtina, kad naujausioje EŽTT praktikoje byloje prieš Lietuvą, susijusiose su netinkamomis kalinimo sąlygomis, tarp kurių ir asmeninės erdvės trūkumu, nuosekliai remiamasi šiuo sprendimu¹⁵⁵.

Teismas vertindamas kalinimo sąlygų tinkamumą byloje *Tamašauskas ir Radzevičius prieš Lietuvą* (2018), pakartojo savo ankstesnę praktiką tais atvejais, kai kalbama apie kalėjimo kamerą, kurios asmeninis plotas yra nuo 3 iki 4 kv. m vienam kaliniui. Tokiu atveju svarbu nustatyti, kaip asmeninės erdvės trūkumas susijęs su kitais netinkamų fizinių sulaikymo sąlygų aspektais, ypač su galimybe sportuoti lauke, natūralia šviesa ar oru, ventiliacijos prieinamumu, tinkamos patalpos temperatūros, galimybe naudotis tualetu privačiai ir pagrindinių sanitarinių ir higienos reikalavimų laikymusi¹⁵⁶. Nors minimalaus asmeninio ploto trūkumas yra nežymus, jis vis tiek gali būti pripažintas Konvencijos 3 straipsnio pažeidimu, atsižvelgiant į kitas bylos aplinkybes, vertinant jų visumą. Taigi, šie EŽTT sprendimai atskleidžia nuoseklią problemą – sisteminių Lietuvos įkalinimo įstaigų nesugebėjimą užtikrinti net minimalių erdvės reikalavimų.

Be EŽTT jurisprudencijos, kalinimo sąlygas analizuoja ir CPT, kurio rekomendacijos turi įtakos teismų praktikos pokyčiams Lietuvoje. 2015 m. gruodžio 15 d. paskelbtuose standartuose pirmą kartą buvo aiškiai nurodyti konkretūs minimalūs gyvenamojo ploto reikalavimai: vienvietėje kameroje – ne mažiau kaip 6 kv. m, daugiavietėje – 4 kv. m vienam asmeniui, neskaičiuojant sanitarinio mazgo¹⁵⁷. Valstybės buvo paragintos atsižvelgti į šiuo reikalavimus, kad ateityje būtų išvengta Konvencijos pažeidimų, tačiau pagal CPT ataskaitas matoma, kad Lietuva to nepadarė. 2016 m. CPT vizito Lietuvoje metu buvo pateikta griežta rekomendacija: padidinti vienam nuteistajam tenkantį gyvenamojo ploto standartą ir užtikrinti, kad šie reikalavimai būtų įgyvendinti visose šalies įkalinimo įstaigose¹⁵⁸. 2021m. ataskaitoje Komitetas dar kartą pakartojo šią rekomendaciją, tačiau tuo pačiu pažymėjo tam tikrą pažangą – dalis renovuotų patalpų jau atitinka minimalius ploto reikalavimus. Vis dėlto komitetas ragino atlikti sisteminę visų įkalinimo

¹⁵⁴ Mironovas, *supra note*, 152.

¹⁵⁵ European Court of Human Rights, *Aleksandravičius and Others v. Lithuania*, applications nos. 32344/13, 43576/13, 49516/13, 65956/13 and 71139/13. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180541>

¹⁵⁶ European Court of Human Rights, *Tamašauskas and Radzevičius v. Lithuania*, application no. 8797/16 ir 29486/17. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-186777>

¹⁵⁷ „Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards“, Council of Europe, 2015, <https://rm.coe.int/16806cc449>

¹⁵⁸ „Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 5 to 15 September 2016“, Council of Europe. https://www.ecoi.net/en/file/local/1424215/1226_1518523625_2018-02-inf-eng-docx.pdf

įstaigų peržiūrą¹⁵⁹. Šiuo aspektu itin svarbus yra CPT pirmininko Alan Mitchell pareiškimas, kuriame jis akcentavo, jog „nepaisant nedidelės pažangos kai kuriose valstybėse, asmeninės erdvės trūkumas ir perpildymas vis dar išlieka viena iš pagrindinių priežasčių, dėl kurių kalinimo sąlygos visoje Europoje pažeidžia žmogaus orumo principą“¹⁶⁰. Pasak jo, valstybės negali pateisinti orumo standartų pažeidimų vien ekonominiais sunkumais – turi būti imamasi aktyvių ir sisteminių priemonių užtikrinti minimalias žmogaus teises įkalinimo aplinkoje.

Nacionaliniu lygmeniu šią problemą nuolat fiksuoja ir Seimo kontrolieriaus įstaiga. 2022 m. metinėje ataskaitoje kontrolieriai pažymėjo, kad kai kuriose laisvės atėmimo vietose vis dar neužtikrinama net minimali gyvenamojo ploto riba, o perpildymas lieka struktūrine problema¹⁶¹. Pabrėžta, kad patalpų standartai turi būti peržiūrimi ne tik kiekybiškai, bet ir atsižvelgiant į tai, kaip jie daro įtaką kalinių psichinei sveikatai, socialiniam adaptavimuisi ir žmogaus orumui.

Pažymėtina, kad 2023 m. sausio 3 d. Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus įsakymu buvo įtvirtinti konkretūs gyvenamojo ploto reikalavimai – uždaro tipo pataisos įstaigose vienam nuteistajam turi būti užtikrinamas ne mažesnis nei 3,6 kv. m individualus plotas, pusiau atviro arba atviro tipo – atitinkamai 3,1 kv. m asmeninio ploto¹⁶². Tai laikytina žingsniu link tarptautinių standartų įgyvendinimo, tačiau šie dydžiai vis dar atsilieka nuo CPT rekomenduojamų normų.

Apibendrinant, galima teigti, kad asmeninės erdvės trūkumas Lietuvos įkalinimo įstaigose tebėra aktuali ir sisteminė problema, kurią identifikuoja tiek tarptautinės institucijos, tiek nacionaliniai žmogaus teisių priežiūros subjektai. EŽTT praktika pabrėžia, kad tik formalaus minimalaus gyvenamojo ploto užtikrinimas neapsaugo nuo EŽTK 3 straipsnio pažeidimo ir norint įvertinti kalinimo sąlygų atitiktį šiam straipsniui, būtina atlikti visapusišką vertinimą bei atsižvelgti į visas kalinimo sąlygas kompleksiškai. Atlikta analizė leidžia teigti, kad svarbu ne tik minimalios asmeninės erdvės užtikrinimas, bet ir tai, kad ilgalaikis šių sąlygų pažeidimas gali turėti neigiamą poveikį kalinių fizinei ir psichinei sveikatai, atsižvelgiant į tai, kad tokios sąlygos teismo pripažįstamos žeminančiomis orumą.

¹⁵⁹ „Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 10 to 20 December 2021“, Council of Europe, <https://hudoc.cpt.coe.int/eng?i=p-ltu-20211210-en-13>

¹⁶⁰ „34th General report Activities 2024“, European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, <https://rm.coe.int/34th-general-report-activities-2023/1680b57a68>

¹⁶¹ Ataskaita 2022, *supra note*, 105.

¹⁶² Lietuvos kalėjimų tarnybos direktorius 2023 m. sausio 3 d. Nr. V-96 įsakymas „Dėl didžiausio laisvės atėmimo vietose leidžiamų laikyti asmenų skaičiaus ir minimalaus ploto, tenkančio vienam asmeniui, nustatymo“, TAR, 2023-01-04, Nr. 133.

3.2. Materialinės kalnimo sąlygos

EŽTT praktikoje pabrėžiama, kad net ir užtikrinus atitinkamą gyvenamąjį plotą vienam kalniniui, itin prastos materialinės kalnimo sąlygos savaime gali sudaryti pagrindą konstatuoti Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnio pažeidimą¹⁶³. Teismas atkreipia dėmesį, kad kalnimo sąlygų vertinimas yra kompleksinis – vertinami ne vien kvadratiniai metrai, bet ir patalpų būklė, baldų tinkamumas, apšvietimo ir vėdinimo kokybė, prieiga prie natūralios šviesos, higienos lygis ir kiti esminiai aspektai, darantys tiesioginę įtaką asmens kasdieniam gyvenimui¹⁶⁴.

Reikšmingą indėlį į nacionalinės situacijos vertinimą įkalnimo įstaigose papildoma ir sociologiniai tyrimai. 2016 m. Lietuvos teisės instituto atlikto tyrimo metu apklausti įkalnimo įstaigų gyventojai atskleidė aktualias problemas, susijusias su materialinėmis sąlygomis¹⁶⁵. Tyrimo rezultatai rodo, kad beveik pusė respondentų (48,5 proc.) nurodė, kad patalpose trūksta natūralios šviesos tiek, jog trukdo skaitymui. Daugiau nei pusė jų skundėsi pernelyg didele drėgme (57,8 proc.) bei netinkama oro temperatūra (58,6 proc.). Žiemos metu net 64,8 proc. apklaustųjų nurodė per silpną šildymą, o vasarą – 67,7 proc. skundėsi dėl per didelės kaitros. Šie duomenys atskleidžia, kad daugeliu atvejų nuteistieji patiria diskomfortą, kuris gali būti laikomas jų orumą pažeidžiančiu. Nemažos dalies nuteistųjų neigiami vertinimai dėl kalnimo sąlygų Lietuvoje kelia pagrįstų abejonių, ar esama įkalnimo infrastruktūra atitinka tarptautinius žmogaus teisių standartus, įskaitant teisę nebūti kankinamam ar patirti kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį.

Šios abejonės pasitvirtina EŽTT sprendimuose prieš Lietuvą, kuriuose materialinės kalnimo sąlygos dažnai minimos kaip vienas iš pagrindinių veiksnių, nulėmusių Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo konstatavimą. Pavyzdžiui byloje *Aleksandravičius ir kiti prieš Lietuvą* (2017) Teismas pripažino, kad kalnimo sąlygos Lukiškių tardymo izoliatoriuje buvo žeminančios – kameroje buvo purvinos sienos, netinkami baldai, nebuvo šildymo žiemos metu, o ventiliacija buvo ypač prasta¹⁶⁶. Panašiai byloje *Lukošin prieš Lietuvą* (2022) pažymėta, kad pareiškėjo kamera buvo techniškai netvarkinga ir nepakankamai apšviesta, dėl ko sąlygos buvo pripažintos žeminančiomis¹⁶⁷.

¹⁶³ Muršič, *supra note*, 3.

¹⁶⁴ *Ibid.*

¹⁶⁵ Sakalauskas, *supra note*, 9.

¹⁶⁶ Aleksandravičius, *supra note*, 154.

¹⁶⁷ Lukošin, *supra note*, 69.

Dar ryškesnis sisteminių problemų vaizdas atsiskleidžia byloje *Mironovas ir kiti prieš Lietuvą (2016)*. Teismas pažymėjo, kad be asmeninio ploto trūkumo, išryškėja papildomos problemos, kurios ne tik pažeidžia kalinių orumą, bet ir kelia ilgalaikes fizinės bei psichinės sveikatos rizikas:

- kameros buvo apleistos ir jose trūko baldų,
- kaliniams išduoti čiužiniai ir antklodės buvo ištepti ir nudėvėti,
- buvo nepakankamas apšvietimas,
- kameroje praleidžiama 23 val. per parą turint tik vienos valandos pasivaikščiojimą lauke,
- įstaigoje nustatyta rimtų higienos normų pažeidimų¹⁶⁸.

Analizuojant EŽTT jurisprudencijoje matoma, kad nuteistųjų nusiskundimai neretai pripažįstami pažeidžiančiais jų teisės ir Konvenciją. Pavyzdžiui, byloje *Vitanis ir Šukys prieš Lietuvą (2017)* pareiškėjai skundėsi, kad sąlygos, kuriomis jie buvo laikomi Šiaulių tardymo izoliatoriuje, buvo žeminančios: kameros buvo nerenovuotos, beveik neturėjo natūralios šviesos, o vakare tiekiamas dirbtinis apšvietimas buvo labai prastas; trūko ventiliacijos, kameroje buvo šalta¹⁶⁹. Vyriausybės neginčija, jog sanitarinės sąlygos buvo tokios, kaip jas apibūdino pareiškėjas ir nepateikė jokių įrodymų, kad jos buvo tinkamos. Šioje byloje EŽTT taip pat rėmėsi CPT ataskaita, kurioje teigiama, kad Šiaulių tardymo izoliatoriaus pastatas buvo senas ir apleistas, kameros buvo apgriuvusios ir drėgnos, o didžioji dauguma kalinių kameroje praleisdavo 23 valandas per parą¹⁷⁰. Šis bylos sprendimas iliustruoja, kaip CPT vertinimai įgyja svarų teisinį svorį Konvencijos nuostatų aiškinime.

Panašius pažeidimus EŽTT konstatavo ir byloje *Steponavičius prieš Lietuvą (2019)*, kurioje Teismas nepaisydamas to, kad pareiškėjui buvo užtikrinta minimali gyvenamojo ploto norma, vis tiek konstatavo 3 straipsnio pažeidimą dėl kitų sąlygų – kameroje buvo pelėsis, nepakankamas apšvietimas, netinkamai atskirtos sanitarinės patalpos¹⁷¹.

CPT išvados po 2021 m. vizito dar kartą patvirtino, kad kai kuriose Lietuvos įkalinimo vietose sąlygos neatitinka net minimalių žmogaus orumo standartų. Komitetas, įvertinęs Marijampolės pataisos namus, nurodė, kad sąlygos keturiose laikino sulaikymo kameroje buvo

¹⁶⁸ Mironovas, *supra note*, 152.

¹⁶⁹ European Court of Human Rights, *Vitanis and Šukys v. Lithuania*, applications nos. 51043/13 ir 54553/13, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177119>

¹⁷⁰ Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 November to 4 December 2012 <https://rm.coe.int/1680697367>

¹⁷¹ European Court of Human Rights, *Steponavičius v. Lithuania*, application no. 6982/18. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-230108>

nežmoniškos ir žeminančios¹⁷². Kaliniai laikomi visiškai apleistose kamerose su vos 1,1 metro atstumu tarp sienų ir grindyse įrengta anga vietoje tualetų. Taip pat, Pravieniškių kalėjime nerenovuotuose sektoriuose buvo nustatyta, kad iki 50 % kamerų yra paveiktos pelėsio, jose apgriuvę baldai (surūdijusios lovos, sulūžę stalai, susidėvėję čiužiniai), trūksta tinkamos ventiliacijos ir pakankamo šildymo, o higienos sąlygos neatitinka minimalių standartų, taip pat gauta skundų dėl blakių bei tarakonų užkrėtimo¹⁷³.

Seimo kontrolierius 2019 m. patikrinimo metu taip pat konstatavo, kad asmenų, perkeltų į Alytaus, Marijampolės, Pravieniškių, Šiaulių ir Panevėžio pataisos įstaigas, materialinės laikymo sąlygos neatitinka žmogaus orumo reikalavimų¹⁷⁴. Be to, metinėje ataskaitoje pažymėjo, kad „Daugelyje įstaigų laikymo ir higienos sąlygos neatitinka teisės aktų reikalavimų: patalpos nepakankamai tvarkomos, šildomos ir vėdinamos, kamerose kaupiasi drėgmė, sienos padengtos pelėsiais, ne visuomet užtikrinamas minimalus plotas.“¹⁷⁵. Taip pat patalpose neužtikrinama tinkama ventiliacija, jaučiasi dūmų kvapas. Todėl neabejotina, kad yra pažeidžiamos žmogaus teisės šiose įstaigose ir būtina imtis veiksmų tam ištaisyti.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje vis dar neužtikrinamos tinkamos kalinio sąlygos, atitinkančios žmogaus orumo reikalavimus. Įkalinimo įstaigų pastatų ir kamerų fizinė būklė dažnai yra netinkama gyvenimui įkalinimo metu ir gali būti laikoma žeminančia. Be to, kaliniams neretai neužtikrinami būtini materialiniai aspektai – tinkami baldai, pakankamas apšvietimas, šildymas, vėdinimas – kurie sudaro esmines sąlygas oriam gyvenimui įkalinimo metu. Dėl tokių pažeidimų įkalinami asmenys vis dažniau kreipiasi į Europos Žmogaus Teisių Teismą, kuris pripažįsta žmogaus teisių pažeidimus ir įpareigoja valstybę mokėti kompensacijas. Atsižvelgiant į tai, galima pagrįstai kelti klausimą dėl valstybės biudžeto išlaidų efektyvumo – kompensacijos, skiriamos už Konvencijos pažeidimus, galėtų būti tikslingiau investuotos į įkalinimo įstaigų infrastruktūros modernizavimą arba naujų, žmogaus teisių standartus atitinkančių pastatų statybą.

3.3. Higienos ir sanitarinės sąlygos

Galimybė naudotis tinkamai įrengtomis, švariomis ir higienos normas atitinkančiomis sanitarinėmis patalpomis yra esminė sąlyga, siekiant užtikrinti žmogaus orumą net ir įkalinimo

¹⁷² CPT/Inf (2023), *supra note*, 158.

¹⁷³ *Ibid.*

¹⁷⁴ Seimo kontrolierių įstaiga, *2020 metų veiklos ataskaita*, žiūrėta 2025 m. balandžio 2 d., <file:///C:/Users/ovidijus/Downloads/Ataskaita-uz-2020-LT.pdf>.

¹⁷⁵ *Ibid.*

aplinkoje¹⁷⁶. Sanitarinės sąlygos apima ne tik fizinį patalpų švarumą, bet ir galimybę naudotis tualetu, praustis, užtikrinti asmens privatumą atliekant fiziologinius poreikius. EŽTT savo jurisprudencijoje yra aiškiai konstatavęs, kad higienos normų nesilaikymas, netinkamai įrengti ar neatskirti tualetai bei sanitarinių patalpų neprieinamumas gali sudaryti sąlygas žmogų laikyti žeminančiomis kalinimo sąlygomis, pažeidžiančiomis Konvencijos 3 straipsnį.

Byloje *Karalevičius prieš Lietuvą (2005)* kalinimo sąlygos pripažintos žeminančiomis ne tik dėl asmeninio ploto trūkumo, bet ir prastų higienos sąlygų¹⁷⁷. Visų pirma, visą pareiškėjo laisvės atėmimo laikotarpį kalinamiesiems nebuvo reguliariai išduodamas tualetinis popierius – tai yra elementarus asmens orumui būtinas higienos reikmuo. Kaliniai turėjo galimybę nusiprausti po dušu tik vieną kartą per savaitę bei nebuvo sudarytos tinkamos sąlygos skalbti kalinių asmeninius drabužius bei patalynę¹⁷⁸. Tokios sąlygos laikytinos ne tik nesuderinamomis su žmogaus orumu, bet ir galinčiomis kelti grėsmę asmens fizinei ir psichinei sveikatai.

Vienas iš reikšmingiausių pavyzdžių – byla *Kasperovičius prieš Lietuvą (2012)*, kurioje EŽTT konstatavo, kad pareiškėjo laikymo sąlygos neatitiko žmogaus orumo reikalavimų¹⁷⁹. Pareiškėjas septynias paras buvo laikomas be langų, natūralios šviesos ir ventiliacijos areštinės kameroje, kurioje nebuvo sanitarinio mazgo – jis neturėjo galimybės naudotis tualetu ar turėti geriamo vandens. Esminis aspektas, kurį pabrėžė tiek pareiškėjas, tiek teismas, buvo tai, kad fiziologinius poreikius jis turėjo tenkinti kameros viduje stovinčiame kibire, kitam kaliniui matant. Tokia situacija buvo laikoma itin žeminančia, kadangi pareiškėjas turėjo ne tik atlikti gamtinius reikalus kito asmens akivaizdoje, bet ir likti kameroje, kai tai darydavo jo kameros draugas. Be to, jis kameroje praleisdavo 23 valandas per parą. Vyriausybė bandė pateisinti tokias sąlygas, teigdama, kad kibirai buvo numatyti kaip „papildoma priemonė“, tačiau EŽTT aiškiai pasisakė, kad laikymas be nuolatinės prieigos prie tinkamų sanitarinių patalpų pažeidžia Konvencijos 3 straipsnį ir žemina asmens orumą¹⁸⁰.

Apie prastą higienos būklę Lietuvos laikino sulaikymo patalpose periodiškai praneša ir Seimo kontrolierių įstaiga. Vienoje naujausių patikrinimo ataskaitų konstatuota, kad daugumoje apžiūrėtų patalpų nebuvo užtikrinama švara sanitariniuose mazguose – laikėsi nemalonus kvapas, neveikė tualetų bakeliai ir kriauklių čiaupai¹⁸¹. Tokios sąlygos ne tik neatitinka higienos

¹⁷⁶ European Court of Human Rights, *Ananyev and others v. Russia*, applications nos. 42525/07 and 60800/08. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108465>

¹⁷⁷ Karalevičius, *supra note*, 146.

¹⁷⁸ *Ibid.*

¹⁷⁹ European Court of Human Rights, *Kasperovičius v. Lithuania*, application no. 54872/08. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172594>

¹⁸⁰ *Ibid.*

¹⁸¹ „Lietuvos respublikos seimo kontrolierių įstaiga ataskaita dėl žmogaus teisių padėties Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Švenčionių ir Ukmergės rajonų, Utenos apskrities vyriausiojo policijos komisariato

reikalavimų, bet ir sudaro prielaidas sistemingam žmogaus orumo pažeidimui, ypač jei sulaikyti asmenys neturi galimybės jų išvengti. Seimo kontrolierius pažymi, kad tokia situacija laikytina galimu žmogaus teisių pažeidimu ir rekomenduoja nedelsti vykdyti atitinkamus pokyčius, tačiau faktas, kad situacija ilgą laiką lieka nepakitusi, kelia klausimų dėl institucinio neveiksnumo ir realių politinės valios trūkumų.

Tam tikru aspektu išskirtinė yra ir byla *Mironovas prieš Lietuvą* (2016), kurioje pareiškėjas skundėsi ne konkrečiai kamerų sanitarinėmis sąlygomis, bet bendra laikymo aplinka Laisvės atėmimo vietų ligoninėje¹⁸². Šioje byloje buvo konstatuota, kad ligoninė, kurioje pareiškėjas buvo laikomas net 92 dienas, neturėjo higienos paso, sanitariniai mazgai nebuvo tinkamai prižiūrimi, trūko valymo ir dezinfekcijos, o pareiškėjas turėjo praustis kartu su infekcinėmis ir psichinėmis ligomis sergančiais pacientais¹⁸³. Teismas pažymėjo, kad šioje įstaigoje higienos pažeidimai buvo nustatyti ne kartą – net šešis kartus – bet tai nesukėlė realių pokyčių. Tai rodo ne tik sisteminį aplaidumą, bet ir potencialų žmogaus teisių pažeidimų ignoravimą valstybės institucijų lygmeniu.

Ypač svarbi byla higienos ir sanitarinių sąlygų užtikrinimo srityje – *Oskirko prieš Lietuvą* (2018), kurioje EŽTT konstatavo, kad kalinimo sąlygos Lukiškių tardymo izoliatoriuje sukėlė pareiškėjui kančias ir sunkumus, kurie peržengė neišvengiamą įkalinimo lygį¹⁸⁴. Šioje byloje buvo konstatuota, kad nors tualetai kameroje buvo atskirti 1,5 metro aukščio pertvaromis, tokio aukščio neužteko užtikrinti privatumui. Be to, tualetai nebuvo atskirti nuo įėjimo į kamara, todėl pareiškėją galėjo matyti tiek kiti kaliniai, tiek prižiūrėtojai ir/ar kiti darbuotojai. Teismas pažymėjo, kad pareiškėjas buvo laikomas 23 valandas per parą toje pačioje kameroje, ir tai dar labiau sustiprino žeminamąją situacijos reikšmę¹⁸⁵.

Oskirko byla tapo precedentu, po kurio smarkiai išaugo skundų dėl tualetų nepakankamo atskyrimo skaičius. Vėlesnėse bylose, tokiose kaip *Višniakovas prieš Lietuvą*¹⁸⁶ (2018), *Steponavičius prieš Lietuvą*¹⁸⁷ (2019) ir *Einikis ir kiti prieš Lietuvą*¹⁸⁸ (2022), EŽTT pakartojo,

Anykščių rajono, Kauno apskrities vyriausiojo policijos komisariato Jonavos rajono ir Alytaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Prienų rajono policijos komisariatuose“ 2019-12-31 Nr. NKP-2019/1-4, <https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2020/11/NKP-2019-1-4.pdf.pdf>.

¹⁸² Mironovas, *supra note*, 152.

¹⁸³ *Ibid.*

¹⁸⁴ European Court of Human Rights, *Oskirko v. Lithuania*, application no. 14411/16. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216135>

¹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁸⁶ European Court of Human Rights, *Višniakovas v. Lithuania*, application no. 25988/16. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-188366>

¹⁸⁷ Steponavičius, *supra note*, 170.

¹⁸⁸ European Court of Human Rights, *Einikis and Others v. Lithuania*, applications nos. 43277/20, 49994/20, 50514/20, 51079/20 and 54383/20. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-215929>.

kad nepakankamas privatumo užtikrinimas naudojantis sanitarinėmis patalpomis laikytinas svarbiu kriterijumi vertinant galimą 3 straipsnio pažeidimą. Tokios praktikos plėtra rodo, kad problema nėra pavienė, o sisteminė. EŽTT nuosekliai pažymi, kad sanitarinių sąlygų pažeidimas nėra vien infrastruktūros klausimas – tai klausimas apie orumą, kuris yra pamatinis žmogaus teisių apsaugos principas.

Kad problemos susijusios su higiena yra plačiai paplitusios, patvirtina ir CPT ataskaitos. 2014 m. vizito metu Komitetas kritikavo netinkamas higienos sąlygas Alytaus pataisos namuose ir ragino sudaryti sąlygas nuteistiesiems dažniau naudotis dušu¹⁸⁹. O 2018 m. vizitu metu CPT susirūpinimą sukėlė ir tai, kad nuteistiesiems pasinaudoti dušu yra leidžiama tik vieną kartą per savaitę¹⁹⁰. Tai iš esmės atspindi CPT formuojamą standartą, pagal kurį asmenys turi turėti realią ir reguliarią galimybę palaikyti higieną, o valstybė privalo užtikrinti tam būtinas sąlygas. Taip pat CPT yra pažymėjęs, kad net sanitarinių patalpų struktūra (pvz., durų nebuvimas, skaidrios pertvaros) gali pažeisti žmogaus orumą¹⁹¹.

Atitinkamai, Seimo kontrolierius savo patikrinimų metu nustatė, kad kai kuriose Vilniaus kalėjimo kamerose sanitariniai mazgai neturi durų, o bendros higienos sąlygos neatitinka minimalių reikalavimų¹⁹². Nors kontrolierius pripažįsta tam tikras valstybės pastangas gerinti padėtį, pabrėžiama, kad šios pastangos nėra sisteminės ir efektyvios – Konvencijos 3 straipsnio pažeidimai vis dar fiksuojami.

Apibendrinant, atlikta analizė rodo, kad Lietuvos įkalinimo įstaigose egzistuoja sisteminių problemų, susijusių su sanitarinių ir higienos sąlygų užtikrinimu. Atviri tualetai, nepakankamas jų atskyrimas, ribota prieiga prie dušo, nešvarios patalpos bei bloga ventiliacija sudaro sąlygas žeminančioms laikymo aplinkybėms. Tai patvirtina tiek EŽTT praktika, tiek CPT bei Seimo kontrolieriaus ataskaitos. Kadangi Lietuvos valstybė yra įsipareigojusi laikytis tarptautinių žmogaus teisių standartų, būtina ne tik konstatuoti esamas problemas, bet ir imtis realių, sisteminių veiksmų: modernizuoti sanitarinius mazgus, užtikrinti pakankamą privatumą bei skirti daugiau dėmesio institucijų rekomendacijų įgyvendinimui. Priešingu atveju, tolimesni sisteminiai Konvencijos 3 straipsnio pažeidimai taps ne tik teisine, bet ir moraline valstybinės atsakomybės našta, kurios pasekmių negalima ignoruoti.

¹⁸⁹ Ataskaita dėl priemonių, kurių buvo imtasi ar kurių numatoma imtis siekiant įgyvendinti Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokių žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT) 2012 m. lapkričio 27 d. gruodžio 4 d. vizito Lietuvoje ataskaitoje nurodytas rekomendacijas, LR Vyriausybė, (2014) 19, p.19.

¹⁹⁰ CPT/Inf (2019), *supra note*, 114.

¹⁹¹ *Ibid.*

¹⁹² Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierius pažymi dėl x skundo prieš Lietuvos kalėjimų tarnybos Vilniaus kalėjimą, 2023-02-07, https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2023/02/4D_2023_1-47.pdf

3.4. Netinkamas kalėjimo pareigūnų elgesys

Fizinio ar psichologinio smurto naudojimas, grasinimai ar žeminantis pareigūnų elgesys negali būti pateisinami jokiais aplinkybėmis, nes tai tiesiogiai pažeidžia EŽTK 3 straipsnį, kuris absoliučiai draudžia kankinimus bei nežmonišką ar žeminantį elgesį. EŽTT praktika rodo, kad net ir veiksmai, atlikti tariamai siekiant užtikrinti įstaigos saugumą ar tvarką, privalo atitikti žmogaus orumo apsaugos principus, o bet koks perteklinis elgesys laikomas pažeidimu.

Pavyzdžiui, byloje *Valašinas prieš Lietuvą* (2001) Teismas analizavo ne tik netinkamas kalinimo sąlygas, bet ir specifinius pareigūnų veiksmus, atliktus kratos metu, kurie buvo vertinti kaip žeminantys¹⁹³. Pareiškėjui buvo liepta visiškai nusirengti moters akivaizdoje, o fizinis kontaktas buvo vykdomas be apsauginių pirštinių, visa tai pažeidė asmens teisę į orumą. Teismas nustatė psichologinės kančios sukėlimą, nepriklausomai nuo pareigūnų ketinimų. Taip pat Teismas priminė, kad žmogaus orumo pažeidimas gali būti tiek fizinis, tiek psichologinis, o tai turi būti vertinama atsižvelgiant į visumą – kontekstą, trukmę, asmens pažeidžiamumą. Taigi, nors kratos atlikimas yra įprasta praktika įkalinimo įstaigose ir pateisinama priemonė kalėjimo saugumo užtikrinimui, jos atlikimo metodai turi nepažeisti žmogaus orumo.

Panašiai ir byloje *T.K. prieš Lietuvą* (2018) EŽTT pripažino Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą dėl administracijos neveikimo ir neproporcingo elgesio su nuteistuoju, kuriam ilgą laiką buvo atimti akiniai, nepaisant to, kad tai buvo būtinas regos korekcijos prietaisas¹⁹⁴. Nuteistasis dėl to kentė ne tik fizinį diskomfortą, bet ir nuolatinį pažeminimą. Teismas akcentavo, kad net ir pasyvūs administraciniai veiksmai, tokie kaip pagalbos ar daiktų nesuteikimas, gali būti pripažinti žeminančiu elgesiu, ypač jei jie paveikia pažeidžiamą asmenį. EŽTT išaiškino, kad visos įkalinimo įstaigos turi pareigą užtikrinti tinkamas sąlygas asmenims, turintiems sveikatos poreikių, o sprendimai dėl jų teisių ribojimo turi būti pagrįsti objektyviomis, teisėtomis ir proporcingomis priežastimis.

EŽTT taip pat pripažįsta, kad tam tikromis aplinkybėmis jėgos panaudojimas gali būti teisėtas – pavyzdžiui, kai siekiama užkirsti kelią smurtui, pabėgimui ar saugumo trikdymui¹⁹⁵. Tačiau tokia priemonė gali būti pateisinama tik tada, kai ji yra būtina ir proporcinga situacijai. Pasak Banevičienės, pareigūnai taikydami prievartos priemones privalo vertinti kiekvieną situaciją

¹⁹³ European Court of Human Rights, *Valašinas v. Lithuania*, application no. 44558/98.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173167>

¹⁹⁴ European Court of Human Rights, *T.K. v. Lithuania*, application no. 14000/12.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194726>

¹⁹⁵ European Court of Human Rights, *Tali v. Estonia*, application no. 66393/10.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140785>

individualiai, atsižvelgdami į jos kontekstą, grėsmės pobūdį bei asmens elgesį, ir imtis jėgos tik esant realiai būtinybei¹⁹⁶. Tai reiškia, kad net teisėtai pradėtas jėgos panaudojimas, jei vykdomas pertekliniais būdais ar nepagrįstai ilgai, laikomas Konvencijos 3 straipsnio pažeidimu ir gali būti pripažintas kankinimais ar kitoku žiauriu, nežmonišku ar žeminančiu elgesiu.

Konkrečiai Lietuvos kontekste perteklinio smurto prieš nuteistuosius pavyzdys yra byla *Laniauskas prieš Lietuvą*¹⁹⁷ (2022), kurioje EŽTT analizavo riausių malšinimą Kybartų pataisos namuose 2016 m. Teismas nustatė, kad pareiškėjas, kuris nebuvo įtrauktas į riausių dalyvių sąrašą ir nebuvo identifikuotas kaip aktyvus smurto iniciatorius, vis tiek patyrė sužalojimus, kurie buvo padaryti pareigūnų veiksmų metu. Nors Lietuvos teismai sprendė tik dėl formalios jėgos panaudojimo teisės, EŽTT išplėtė analizę ir akcentavo būtinybės bei proporcingumo kriterijų. Kadangi nebuvo įrodyta, jog jėga prieš pareiškėją buvo griežtai būtina, Teismas konstatavo, kad toks elgesys vertintinas kaip nežmoniškas ir žeminantis bei pažeidžiantis Konvencijos 3 straipsnį.

Svarbu pažymėti, kad net ir esant teisiniam pagrindui naudoti jėgą, būtina užtikrinti jos ribotumą ir atskaitomybę, nes kitaip kyla sisteminio smurto rizika. Šią problemą išryškino ir CPT, būtent 2018 m. „ad hoc“ vizito į Lietuvą metu Alytaus kalėjime buvo užfiksuota daugiau nei 20 skundų dėl fizinio smurto, kurių dauguma buvo patvirtinti mediciniškai¹⁹⁸. Dokumentuoti mušimai rankomis, spardymai, smūgiai lazdomis, taip pat ilgalaikis psichologinis spaudimas. 2021 m. vizito metu situacija Alytuje iš esmės nepasikeitė¹⁹⁹, o 2024 m. taip pat buvo užregistruota nemažai skundų dėl smurto kratos metu ir žeminančio elgesio su kaliniais²⁰⁰. CPT taip pat pabrėžė, kad dėl didelio personalo trūkumo kai kuriose įstaigose sumažėjęs kalinių ir pareigūnų kontaktas gali laikinai slopinti smurto protrūkius, bet ne išspręsti sisteminės problemos.

Galiausiai pažymėtina, kad žmogiškasis veiksnys – darbuotojų mokymas, jų motyvacija, santykiai su nuteistaisiais – yra vienas iš svarbiausių aspektų prevencijai. Geriems santykiams tarp personalo ir kalinių būtinos aiškos taisyklės, skaidrumas, pasitikėjimas ir nuolatinė profesinė refleksija. Kaip nurodo CPT, vien rekomendacijos ar taisyklės savaime nesukuria saugios aplinkos, todėl būtinas kryptingas ir sistemingas darbas keičiant institucijų kultūrą bei stiprinant priežiūros mechanizmus²⁰¹.

¹⁹⁶ Anželika Banevičienė, *Criminal Detention in the EU: Conditions and Monitoring, Update of FRA's Criminal Detention Database*, 3 June 2024 https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/lithuania-criminal-detention-2024-country-study_en.pdf

¹⁹⁷ European Court of Human Rights, *Laniauskas v. Lithuania*, application no. 6544/20. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-217248>

¹⁹⁸ CPT/Inf (2019), *supra note*, 114.

¹⁹⁹ CPT/Inf (2021), *supra note*, 158.

²⁰⁰ CPT/Inf (2024), *supra note*, 7.

²⁰¹ *Ibid.*

Vienu iš sėkmingiausių tokio institucijų kultūros keitimo pavyzdžių laikytinas dinaminio saugumo modelio taikymas. Perėmus pavyzdį iš Norvegijos, Lietuvoje dviejų kalėjimų, kurie pradėjo diegti šį modelį, praktika parodė, kad dinaminis saugumas ne tik reikšmingai pakeitė darbuotojų darbo su kaliniais kultūrą – nuolatinį buvimą tarp nuteistųjų, bendravimą su jais ir pagalbą sprendžiant jų problemas – bet ir prisidėjo prie bendro kalėjimų saugumo didinimo²⁰². Tyrimų duomenimis nustatyta, kad kaliniai, atliekantys bausmę įstaigose, kuriose taikomas dinaminio saugumo modelis, tapo atviresni, labiau motyvuoti įsitraukti į individualias bei grupines veiklas, aktyviau dalyvavo elgesio keitimo programose. Atsižvelgiant į įgytą gerąją praktiką ir dinaminio saugumo modelio teigiamą poveikį bausmių vykdymo sistemai bei visuomenės saugumui, numatoma šį modelį diegti visose Lietuvos įkalinimo įstaigose²⁰³. Be to, numatoma organizuoti darbuotojų stažuotes Norvegijos kalėjimuose, kuriose praktinio darbo metu bus taikomos įgytos teorinės žinios apie dinaminį saugumą, taip pat Lietuvoje bus rengiami mokymai, kuriuos ves Norvegijos kalėjimų instruktoriai.

Apibendrinant galima teigti, kad fizinio ar psichologinio smurto naudojimas, nepriklausomai nuo siekiamų tikslų, Lietuvos ir tarptautinės teisės požiūriu yra griežtai ribojamas ir reikalauja griežtos būtinybės bei proporcingumo vertinimo. EŽTT praktika nuosekliai pabrėžia žmogaus orumo apsaugos principo prioritetą, net ir ypatingose situacijose, tokiose kaip kratos ar riausių malšinimas. Lietuvos patirtis, įskaitant tokius EŽTT sprendimus kaip Valašinas, T.K., Laniauskas ir CPT vizitų išvadas, rodo, kad nors teisinės priemonės egzistuoja, jų įgyvendinimui praktikoje vis dar kyla rimtų iššūkių, ypač dėl perteklinio smurto ir administracinio neveiklumo. Siekiant užkirsti kelią sisteminiams problemoms ir pagerinti situaciją įkalinimo įstaigose, būtina ne tik stiprinti teisinį reglamentavimą ir atsakomybės mechanizmus, bet ir kryptingai keisti institucijų kultūrą, remiantis dinaminio saugumo principais, profesiniu darbuotojų rengimu bei stipresniu kalinių ir personalo tarpusavio pasitikėjimu. Tik nuoseklus ir sistemingas šių priemonių taikymas gali užtikrinti, kad žmogaus teisės būtų veiksmingai apsaugotos visose laisvės atėmimo vietose.

3.5. Sveikatos priežiūra

EŽTK 3 straipsnyje įtvirtintas absoliutus draudimas bet kokiam kankinimui, nežmoniškam ar žeminančiam elgesiui ar baudimui apima ir valstybės pareigą užtikrinti, kad sulaikyti asmenys gautų tinkamą sveikatos priežiūrą, nepriklausomai nuo jų statuso ar nusikalstamos praeities. EŽTT savo jurisprudencijoje yra nuosekliai pažymėjęs, kad valstybės

²⁰² CPT/Inf (2024), *supra note*, 7.

²⁰³ *Ibid.*

atsakomybė kyla ne tik iš sulaikymo fakto, bet ir iš pareigos užtikrinti žmogaus orumą įkalinimo sąlygomis bei užtikrinti, kad asmens sveikata nebūtų sąmoningai ar aplaidžiai ignoruojama valstybės institucijų.

EŽTT praktikoje išskiriami trys esminiai kriterijai, kuriais vadovaujamasi vertinant sveikatos priežiūros adekvatumą sulaikymo metu: (a) kalinio sveikatos būklė, (b) medicininės pagalbos ir priežiūros tinkamumas sulaikymo metu ir (c) tai, ar, atsižvelgiant į pareiškėjo sveikatos būklę, yra pagrįsta toliau taikyti sulaikymo priemonę (ypač sunkių ligų atvejais)²⁰⁴. Šie kriterijai suponuoja valstybės pareigą ne tik užtikrinti formalią prieigą prie gydytojo, bet ir tai, kad medicininė pagalba būtų veiksminga, tęstinė, adekvati individualiems poreikiams, o sveikatos būklės pablogėjimas nebūtų valstybės aplaidumo pasekmė.

Byloje *Bagdonavičius prieš Lietuvą* (2016) Teismas konstatavo, kad valdžios institucijos privalo neapsiriboti vien diagnostika ar skundų priėmimu – būtina užtikrinti realų paskirto gydymo įgyvendinimą, tinkamą priežiūrą ir atsižvelgimą į gydytojų rekomendacijas²⁰⁵. Be to, turi būti sudarytos sąlygos laiku atlikti būtinus tyrimus bei užtikrinti visapusišką terapinę strategiją, siekiant ne tik palengvinti simptomus, bet ir iš esmės gydyti ligą. Vien formalus gydytojo konsultacijų buvimas, net jeigu jos kartojamos, neeliminuoja EŽTK 3 straipsnio pažeidimo, jei gydymas yra neveiksmingas, nenuoseklus ar nesuderinamas su ligos pobūdžiu²⁰⁶.

Šie principai dar kartą buvo akcentuoti byloje *Urbonavičius prieš Lietuvą* (2019), kurioje konstatuotas EŽTK 3 straipsnio pažeidimas dėl to, kad įkalinimo įstaigos administracija nesudarė galimybės naudotis gydytojo rekomenduotu CPAP aparatu, skirtu miego apnėjai gydyti²⁰⁷. EŽTT išskirtinai pabrėžė, kad valstybės pozityvi pareiga apima ne tik medicininės konsultacijos suteikimą, bet ir būtiną gydymo įrangos prieinamumo užtikrinimą. Nepakankamai išanalizavę medicininės priežiūros būtinumą, Lietuvos teismai neatliko tinkamo proporcingumo vertinimo – todėl Teismas padarė išvadą, kad dėl CPAP aparato neprieinamumo pareiškėjas patyrė pakankamai intensyvią fizinį ir psichologinį diskomfortą, kuris siekė žeminančio elgesio slenkstį.

Kita vertus, byloje *Laniauskas prieš Lietuvą* (2022) EŽTT pripažino, kad tam tikrais atvejais skundas dėl sveikatos priežiūros stokos gali būti atmestas, jei pareiškėjas neišnaudoja vidinių teisės gynybos priemonių arba objektyvūs faktai leidžia spręsti, kad jo medicininiai

²⁰⁴ European Court of Human Rights, *Sławomir Musiał v. Poland*, application no. 28300/06.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90783>

²⁰⁵ European Court of Human Rights, *Bagdonavičius v. Lithuania*, application no. 41252/12,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162023>

²⁰⁶ *Ibid.*

²⁰⁷ *Urbonavičius, supra note, 72.*

poreikiai buvo tenkinami²⁰⁸. Nors *Laniauskas* skundėsi regėjimo sutrikimais ir ribota savarankiška veikla, Teismas pažymėjo, kad jis dalyvavo įvairioje socialinėje veikloje, nuolat lankėsi pas specialistus ir nesikreipė pagalbos dėl sunkumų kasdienėje veikloje²⁰⁹. EŽTT įvertinęs visas bylos aplinkybes, konstatavo, kad nagrinėjamu atveju pareiškėjo skundas buvo susijęs ne tiek su galimybe gauti medicininę priežiūrą arba pagalbą, kiek su jo noru būti atleistam nuo tolesnio bausmės atlikimo. Tai rodo, kad EŽTT vertinimas visada grindžiamas bendru visų bylos faktinių aplinkybių vertinimu, o Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo konstatavimui būtina įrodyti aiškų orumo pažeidimą dėl netinkamo valstybės institucijų veikimo ar neveikimo.

Taip pat svarbus faktas, kad Lietuvoje sveikatos priežiūros sistema įkalinimo įstaigose per pastarąjį dešimtmetį išgyveno reikšmingas reformas. 2019 m. įgyvendinta institucinė reforma, kurios metu visa atsakomybė už stacionarinių ir ambulatorinių paslaugų organizavimą buvo perduota Laisvės atėmimo vietų ligoninei, įsteigtai Pravieniškėse²¹⁰. Šis centralizavimas turėjo užtikrinti vieningą paslaugų koordinavimą, pagerinti gydymo tęstinumą bei sumažinti regioninius netolygumus tarp skirtingų įkalinimo vietų. Aštuoni anksčiau savarankiškai veikę ambulatorinės priežiūros padaliniai buvo sujungti į vieną pirminės sveikatos priežiūros skyrių, taip išplečiant centralizuotos kontrolės galimybes.

Visgi, nepaisant šių struktūrinių pokyčių, nepriklausomi stebėtojai vis dar išryškina rimtas problemas, darančias įtaką realiam sveikatos priežiūros prieinamumui. CPT savo 2021 m. ataskaitoje pažymėjo, kad daugelyje įkalinimo įstaigų vis dar trūksta gydytojų ir slaugytojų etatų, medicininės konsultacijos yra ribotos, o medicinos įranga dažnai pasenusi²¹¹. CPT taip pat pabrėžė, kad sveikatos priežiūros paslaugos turi būti atskirtos nuo bausmės vykdymo režimo ir taikomos nepriklausomai nuo kalinių nusikalstamumo, o medicinos personalas – būti nepriklausomas nuo įkalinimo įstaigos administracijos.

Panašios problemos išryškėjo ir Seimo kontrolierių įstaigos 2023 m. vertinimuose, kuriuose nurodyta, kad kai kuriose įstaigose nebuvo užtikrintas reguliarus sveikatos patikrinimas, kai kuriais atvejais nuteistieji laukė gydytojo konsultacijos neproporcingai ilgai, o sveikatos paslaugų kokybė ir kiekis reikšmingai skyrėsi tarp įstaigų²¹². Tokie faktoriai kelia riziką, kad sveikatos būklė įkalinimo metu gali pablogėti ne dėl natūralių priežasčių, o dėl sistemos trūkumų, o tai suponuoja Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo galimybę.

²⁰⁸ European Court of Human Rights, *Laniauskas v. Lithuania*, application no. 48309/19.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-230107>

²⁰⁹ *Ibid.*

²¹⁰ Ataskaita 2022, *supra note*, 105.

²¹¹ CPT/Inf (2024), *supra note*, 7.

²¹² Ataskaita 2024, *supra note*, 8.

2023 m. Seimo kontrolieriaus ataskaitoje pažymėta, kad infekcinių ligų – tokių kaip hepatitas B ir C, tuberkuliozė, ŽIV, AIDS bei lytiškai plintančios infekcijos – prevencija Marijampolės, Alytaus ir Pravieniškių 1-ajame kalėjimuose yra nepakankamai efektyvi²¹³. Toks prevencijos trūkumas sudaro sąlygas ligų plitimui ir gali trukdyti laiku apsaugoti nuteistuosius nuo su sveikata susijusių padarinių.

Nors gydymas teoriškai yra prieinamas, praktikoje kyla reikšmingų problemų. Pavyzdžiui, trūksta duomenų apie tam tikrų ligų, ypač hepatito C, paplitimą ir gydymo apimtį, be to, dalis ŽIV/AIDS sergančių asmenų atsisako gydymo. Taip pat Pravieniškių 2-ajame kyla sunkumų kalėjime užtikrinant sergančiųjų patekimą pas reikiamus specialistus. Šios aplinkybės kelia pagrįstų abejonių dėl infekcinių ligų gydymo organizavimo veiksmingumo ir didina riziką, kad nebus užtikrinta tinkama nuteistųjų sveikatos apsauga bei ligų plitimo kontrolė. Ataskaitoje dar pažymėta, kad nuteistiesiems, turintiems priklausomybę nuo narkotinių medžiagų, gydymas ir reabilitacijos paslaugos nėra pakankamai užtikrinamos²¹⁴. Kyla rizika, jog gali būti pažeidžiama jų teisė į kokybišką ir prieinamą sveikatos priežiūrą dėl ko įkalinti asmenys gali patirti kankinimus ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį.

Reaguodama į CPT ir Seimo kontrolieriaus kritiką dėl nepakankamo sveikatos priežiūros užtikrinimo įkalinimo įstaigose, Lietuvos Vyriausybė ėmėsi priemonių siekdama geriau įgyvendinti asmenų teisę į tinkamą sveikatos priežiūrą. Vienas iš taikytų sprendimų buvo 2023–2026 metų laikotarpiui patvirtintas ir pradėtas įgyvendinti Nacionalinės narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės, vartojimo prevencijos ir žalos mažinimo darbotvarkės įgyvendinimo priemonių planas²¹⁵. Šis planas numato kompleksines priemones, skirtas užtikrinti platesnę nuteistųjų, turinčių priklausomybių, prieigą prie gydymo ir reabilitacijos paslaugų. Siekiant šių tikslų, bendradarbiaujant su Sveikatos apsaugos ministerija, planuojama parengti naują priklausomybių gydymo ir reabilitacijos standartą, paremtą paciento kelio principu, kuris orientuojasi į individualizuotą, nuoseklų ir etapais vykdomą pagalbos procesą. Be to, numatoma toliau plėtoti gydymui ir reabilitacijai būtiną infrastruktūrą. Vis dėlto kyla pagrįstų abejonių, ar šios priemonės bus pakankamos visapusiškai užtikrinti įkalintų asmenų teisę į orų ir nežeminantį gydymą bei tinkamą sveikatos priežiūrą.

²¹³ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, *Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigos ataskaita dėl hepatito b, hepatito c, tuberkuliozės, ŽIV / AIDS ir lytiškai plintančių infekcijų prevencijos ir šių ligų gydymo prieinamumo laisvės atėmimo bausmės atlikimo vietose*, 2023, p. 36, https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2023/05/Ataskaita_PN_2023_FINAL.pdf.

²¹⁴ *Ibid.*

²¹⁵ „Nacionalinės darbotvarkės narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės, vartojimo prevencijos ir žalos mažinimo klausimais iki 2035 metų įgyvendinimo 2024–2026 metų planas“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2024 m. gegužės 8 d. nutarimu Nr. 336 <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/7c5a8dc40e9511ef8e4be9fad87afa59?jfwid=32wf90sn>

Apibendrinant, galima teigti, kad teisė į tinkamą sveikatos priežiūrą yra neatsiejama nuo žmogaus orumo apsaugos, o jos užtikrinimas įkalinimo sąlygomis reikalauja ne tik infrastruktūrinių sprendimų, bet ir nuoseklaus teisinio vertinimo, atitinkančio tarptautinius žmogaus teisių standartus. Lietuvoje pasiektas tam tikras progresas, tačiau aktualios problemos rodo būtinybę toliau stiprinti sveikatos paslaugų sistemą laisvės atėmimo vietose, užtikrinant tiek fizinį, tiek psichologinį nuteistųjų saugumą. Būtina imtis priemonių siekiant suvaldyti užkrečiamų ligų paplitimą, kad išvengtume žmogaus teisių pažeidimų ir užtikrintume tinkamą įkaltų asmenų sveikatos priežiūrą. Be to, būtina akcentuoti, kad sveikatos priežiūros kokybės užtikrinimas įkalinimo įstaigose yra ne tik vidaus politikos klausimas, bet ir Lietuvos tarptautinių įsipareigojimų dalis pagal EŽTK. Nepakankamas sveikatos priežiūros standartų laikymasis gali lemti sisteminius EŽTK 3 straipsnio pažeidimus, didinti bylų skaičių prieš Lietuvą EŽTT ir silpninti valstybės įvaizdį pasaulyje. Todėl būtina neapsiriboti vien struktūrinėmis reformomis, bet imtis veiksmingų, nuoseklių ir tarptautinius standartus atitinkančių priemonių, apimančių medicininio personalo nepriklausomumo stiprinimą, prieigos prie gydymo plėtrą, užkrečiamų ligų kontrolės mechanizmų stiprinimą bei skundų dėl sveikatos priežiūros kokybės nagrinėjimo efektyvumą.

3.6. Neformali kalinių hierarchija

Neformali kalinių hierarchija – tai įkalinimo įstaigose susiformavusi vidinė valdžios sistema, grindžiama nusikalstamos subkultūros principais, prievarta, manipuliacija bei išskirtiniais statusais, skiriančiais kalinius į skirtingas „kastas“²¹⁶. Tokia struktūra egzistuoja paraleliai oficialiai įstaigos valdžiai ir yra lydimas sisteminio smurto, diskriminacijos bei pažeminimo, kuris kai kuriais atvejais gali būti kvalifikuojamas kaip nežmoniškas ar žeminantis elgesys pagal EŽTK 3 straipsnį.

Lietuvos įkalinimo įstaigose ši problema yra plačiai paplitusi ir daugelį metų fiksuojama tiek nacionalinių institucijų, tiek tarptautinių organizacijų. Po paskutinio 2024 m. vykusio vizito CPT savo ataskaitoje išreiškė poziciją, kad kalinių, priklausančių žemiausiai neformalios kalinių hierarchijos kastai, padėtis, kuri kai kuriais atvejais gali būti prilyginama vergovei primenančioms sąlygoms ar priverstiniam darbui, o tai vertintina kaip tęstinis EŽTK 3 straipsnio pažeidimas²¹⁷. CPT ataskaitoje akcentuojama, kad neveikimas kovoje su neformalia kalinių hierarchija bei neadekvatus personalo stiprinimas gali lemti ilgalaikį neigiamą poveikį kalinimo įstaigų būklei bei kalinių teisių apsaugai.

²¹⁶ Sakalauskas, *supra note*, 9.

²¹⁷ CPT/Inf (2024), *supra note*, 7.

Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus įstaiga savo 2022 m. metinėje ataskaitoje taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad kalėjimų administracijos dažnai nesiima pakankamų veiksmų kovoti su šia hierarchine struktūra. Ataskaitoje pažymėta, kad žemiausio statuso kaliniai dažnai gyvena socialinėje atskirtyje, yra sistemingai išnaudojami kitų kalinių, jiems apribojama galimybė naudotis bendrosiomis įstaigos paslaugomis, jie dažnai patiria psichologinį ar net fizinį smurtą²¹⁸. Atsižvelgiant į tai, valstybei kyla pareiga imtis sisteminių ir veiksmingų priemonių, skirtų mažinti neformalios kalinių hierarchijos įtaką, nes tokios struktūros egzistavimas prieštarauja ne tik Konvencijos nuostatoms, bet ir fundamentaliai žmogaus teisei į orumą bei apsaugą nuo žeminančio elgesio.

Reaguodama į tarptautinių ir nacionalinių institucijų pastabas, Lietuva parengė ir patvirtino kriminalinės subkultūros apraiškų laisvės atėmimo vietų įstaigoje mažinimo planą²¹⁹. Pagrindinis veiksnys, galintis padėti visiškai panaikinti neformalios kalinių hierarchijos apraiškas, yra pilnas perėjimas prie kamerinio tipo kalinimo infrastruktūros. Be to, plane numatytos papildomos priemonės, siekiant sistemingai mažinti kriminalinės subkultūros įtaką, t. y.:

- netolerancijos neformalioms taisyklėms tarp kalinių skatinimas;
- sisteminga kalinių diferenciacija;
- dinaminio saugumo modelio plėtra įkalinimo įstaigose;
- komunikacijos kanalų tarp personalo ir kalinių stiprinimas;
- konkrečių kriminalinės subkultūros apraiškų identifikavimas ir šalinimas²²⁰.

Šių priemonių visuma turėtų prisidėti prie sisteminių pokyčių bausmių vykdymo sistemoje ir ilgainiui užtikrinti saugesnę, skaidresnę ir žmogaus teises gerbiančią aplinką Lietuvos įkalinimo įstaigose. Vis dėlto, kaip pažymi CPT, be esminių struktūrinių pokyčių, ypač personalo skaičiaus padidinimo, jų motyvavimo ir mokymo, šios pastangos gali būti nepakankamos ilgalaikiam poveikiui pasiekti²²¹.

Apibendrinant, neformali kalinių hierarchija Lietuvos įkalinimo įstaigose išlieka esminiu veiksniu, prisidedančiu prie nežmoniško ir žeminančio elgesio paplitimo. Jos egzistavimas ne tik pažeidžia tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus, bet ir liudija apie gilumines sisteminės įkalinimo sistemos problemas, kurios reikalauja ilgalaikių, kompleksinių ir nuoseklių reformų. Atsižvelgiant į nustatytas problemas ir numatytas priemones, būtina akcentuoti, kad veiksminga

²¹⁸ Ataskaita 2022, *supra note*, 105.

²¹⁹ Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2024 m. rugsėjo d. įsakymu patvirtintas KRIMINALINĖS SUBKULTŪROS APRAIŠKŲ LAISVĖS ATĖMIMO VIETŲ ĮSTAIGOJE MAŽINIMO PLANAS, <https://kalejimai.lrv.lt/public/canonical/1726232937/1522/2024-09-12%20Nr.%20V-754.pdf>

²²⁰ *Ibid.*

²²¹ CPT/Inf (2024), *supra note*, 7.

kova su kriminaline subkultūra įmanoma tik per nuoseklų infrastruktūros modernizavimą, personalo profesinės kompetencijos stiprinimą, efektyvių stebėsenos mechanizmų diegimą bei kalinių socialinės reintegracijos skatinimą. Lietuvos valstybei tenka aiški pozityvioji pareiga užtikrinti, kad kiekvieno asmens orumas būtų saugomas ir ginamas, taip įgyvendinant EŽTK 3 straipsnyje įtvirtintus reikalavimus.

IŠVADOS

1. Kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio sampratų analizė atskleidė esminius šių sąvokų skirtumus, turinčius tiesioginę reikšmę žmogaus teisių apsaugos praktikai. Kankinimas apibrėžiamas kaip sąmoningas, tyčinis ir itin intensyvaus fizinio ar psichologinio skausmo sukėlimas, dažnai siejamas su tam tikru tikslu (pvz., prisipažinimo išgavimu, baudimu, bauginimu). Žiaurus elgesys – tai valstybės institucijų ar jų atstovų veiksmai ar neveikimas, sukeliantys itin intensyvią fizinę ar psichologinę skausmą, bet nepasiekiantys kankinimo intensyvumo slenksčio. Nežmoniškas elgesys apima stiprų, bet mažesnio intensyvumo nei kankinimas fizinį ar psichologinį skausmą, tuo tarpu žeminantis elgesys siejamas su asmens orumo pažeminimu ir menkinimu. Šių sąvokų taikymo ribos nėra statiškos – jos priklauso nuo individualių aplinkybių: aukos pažeidžiamumo, elgesio pobūdžio, intensyvumo bei trukmės. Be to, sąvokų diferenciacija yra svarbi ne tik teoriniu, bet ir praktiniu lygmeniu – ji lemia žmogaus teisių pažeidimo sunkumo vertinimą bei atsakomybės taikymo ribas.
2. Įvertinus tarptautinį, regioninį ir nacionalinį teisinį reguliavimą, nustatyta, kad kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimas yra absoliutus – jis taikomas bet kokiomis aplinkybėmis, įskaitant karo, grėsmės valstybei ar nepaprastosios padėties situacijas. Lietuvos teisės aktų sistema atitinka tarptautinius standartus, o pastaruoju metu priimti teisiniai pakeitimai, ypač kankinimo kriminalizavimas 2023 m., rodo kryptingą siekį stiprinti prevencijos ir atsakomybės už pažeidimus mechanizmus. Vis dėlto tyrimas atskleidė, kad nors norminiai dokumentai įtvirtina aiškias nuostatas, praktikoje šių nuostatų įgyvendinimas nėra užtikrinamas sistemiškai. Trūksta efektyvių prevencinių mechanizmų, skaidrių skundų nagrinėjimo procedūrų bei realios atsakomybės taikymo pažeidimus padariusiems pareigūnams. Tai ypač aktualu bausmių vykdymo sistemoje, kur žmogaus teisių apsauga negali būti vertinama tik kaip formaliai egzistuojantis teisinis reikalavimas, bet turi būti integruota į kasdienę institucijų veiklą.
3. Faktinės padėties Lietuvos įkalinimo įstaigose vertinimas, paremtas EŽTT jurisprudencija, CPT rekomendacijomis bei Seimo kontrolierių ataskaitomis, parodė, kad egzistuoja sisteminės žmogaus teisių apsaugos problemos. Kai kurios iš jų yra tokio masto, kad prilygsta Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnio – draudžiančio kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį – pažeidimui. Daugelyje įkalinimo įstaigų neužtikrinamas minimalus gyvenamasis plotas, tenkantis vienam asmeniui, materialinės sąlygos neatitinka nei nacionalinių, nei tarptautinių standartų. Be to, dažnai nesilaikoma higienos reikalavimų: sanitariniai mazgai nėra tinkamai atitverti, trūksta galimybių

palaikyti asmens higieną, o sveikatos priežiūros paslaugos yra ribotos ir neprieinamos visiems poreikį turintiems asmenims. Ypač nerimą kelia pranešimai apie tam tikrų įstaigų darbuotojų smurtinį elgesį su kaliniais, įskaitant fizinį ar psichologinį smurtą bei nepagrįstus ar neproporcingus elgesio apribojimus, kurie laikytini asmens orumo pažeidimu. Papildomai nustatyta, kad kai kuriose įstaigose veikianti neformali kalinių hierarchija lemia pasikartojančius žeminančio ar nežmoniško elgesio atvejus kalinių tarpusavio santykiuose. Šios aplinkybės atskleidžia, kad Lietuvos bausmių vykdymo sistema susiduria su sisteminėmis žmogaus teisių apsaugos problemomis, kurių sprendimui būtini nuoseklūs ir kompleksiniai veiksmai, kad įkalinimo sąlygos atitiktų tarptautinius žmogaus teisių standartus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

- 1.Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992. Nr. 33-1014.
- 2.Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. Valstybės žinios. 1999, Nr. 13- 308; 2000, Nr. 85-2566.
- 3.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios. 2000-10-25. Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas. Valstybės žinios. 2002-07-19. Nr. 73-3084.
- 5.Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas. Valstybės žinios. 1998-12-16. Nr. 110-3024.
- 6.Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (1987). Valstybės žinios. 1998. 86-2393.
- 7.Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. (2016/C 202/02). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:12016P/TXT>.
- 8.Jungtinių Tautų Chartija. Valstybės žinios. 2002-02-13. Nr. 15 - 557. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-1>.
- 9.Jungtinių Tautų konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (1984). Valstybės žinios. 2006. 80-3141.
- 10.Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Valstybės žinios. 2002-08-02. Nr. 77-3288.
- 11.Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Valstybės žinios. 2006-06-17. Nr. 68-2497.
- 12.Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950), iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. Valstybės žinios. 2011. 156-7390.
- 13.Ataskaita dėl priemonių, kurių buvo imtasi ar kurių numatoma imtis siekiant įgyvendinti Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokių žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) 2012 m. lapkričio 27 d. gruodžio 4 d. vizito Lietuvoje ataskaitoje nurodytas rekomendacijas. LR Vyriausybė. (2014) 19. p.19.
- 14.European Committee for the Prevention of Torture (CPT). *Report to the Lithuanian Government*, 2024. žiūrėta 2025 m. kovo 15 d. <https://hudoc.cpt.coe.int/eng?i=p-ltu-20240212-en-11>.
- 15.European Committee for the Prevention of Torture (CPT). *Report to the Lithuanian Government*. 2009. <https://rm.coe.int/1680697335>.
- 16.European Committee for the Prevention of Torture (CPT). *Report to the Lithuanian Government*. 2018. <https://hudoc.cpt.coe.int/eng?i=p-ltu-20180420-en-1>.

17. General Assembly resolution of 09 December 1975. Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-protection-all-persons-being-subjected-torture-and>
18. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymas dėl kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos strateginės veiklos gairių 2022-2030 m. patvirtinimo. 2022 m. vasario 7 d. Nr. V-28 Vilnius. <https://kalejimai.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2023/10/KvXfJTBKmWg.pdf>.
19. Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2023 m. sausio 3 d. Nr. V-96 įsakymas „Dėl didžiausio laisvės atėmimo vietose leidžiamų laikyti asmenų skaičiaus ir minimalaus ploto, tenkančio vienam asmeniui, nustatymo“. TAR. 2023-01-04. Nr. 133.
20. Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus įsakymas dėl Lietuvos kalėjimų tarnybos darbuotojų etikos kodekso ir Lietuvos kalėjimų tarnybos etikos komisijos nuostatų patvirtinimo. TAR. 2023-06-30. Nr. 13391.
https://www.ecoi.net/en/file/local/1424215/1226_1518523625_2018-02-inf-eng-docx.pdf
21. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga ataskaita dėl žmogaus teisių padėties Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Švenčionių ir Ukmergės rajonų, Utenos apskrities vyriausiojo policijos komisariato Anykščių rajono, Kauno apskrities vyriausiojo policijos komisariato Jonavos rajono ir Alytaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Prienų rajono policijos komisariatuose, 2019-12-31 Nr. NKP-2019/1-4, <https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2020/11/NKP-2019-1-4.pdf.pdf>.
22. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigos ataskaita dėl hepatito b, hepatito c, tuberkuliozės, ŽIV / AIDS ir lytiškai plintančių infekcijų prevencijos ir šių ligų gydymo prieinamumo laisvės atėmimo bausmės atlikimo vietose, 2023, https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2023/05/Ataskaita_PN_2023_FINAL.pdf.
23. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga. 2020 metų veiklos ataskaita. Žiūrėta 2025 m. balandžio 2 d. file:///C:/Users/ovidijus/Downloads/Ataskaita-uz-2020-LT.pdf.
24. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga. 2021 metų veiklos ataskaita. Žiūrėta 2025 m. balandžio 2 d. file:///C:/Users/ovidijus/Downloads/SK_Ataskaita-uz-2021-LT_.pdf
25. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga. 2024 metų veiklos ataskaita. Žiūrėta 2025 m. balandžio 2 d. <file:///C:/Users/ovidijus/Downloads/LRSKI-2024-metine-ataskaita.pdf>.
26. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių pažyma dėl x skundo prieš Lietuvos kalėjimų tarnybos Vilniaus kalėjimą, 2023-02-07, https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2023/02/4D_2023_1-47.pdf

27. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2022 m. gruodžio 22 d. įsakyme dėl „asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo suimtiesiems ir nuteistiesiems tvarkos aprašo“, TAR, 2022-12-23, Nr. 26743, <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c9ddc474830611edbdcebd68a7a0df7e?jfwid=-n0lyhdpgrp>.
28. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro valdymo sričių 2024–2026 metų strateginis veiklos planas. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. 2024. <https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/2/2OWs0bjJggY.pdf>.
29. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. spalio 20 d. nutarimu Nr. 861 patvirtinta 2021–2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos teisingumo sistemos plėtros programa. <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/64574bb6332211ec99bbc1b08701c7f8?jfwid=tvchbun30>.
30. Lietuvos Respublikos vyriausybės atstovo Europos žmogaus Teisių Teisme 2020 metų veiklos ataskaita, <https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/m1zXaCT1sYQ.pdf>.
31. Lietuvos Respublikos vyriausybės atstovo Europos žmogaus Teisių Teisme 2022 metų veiklos ataskaita, <https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/z6R8otClwok.pdf>
32. Nacionalinės darbotvarkės narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės, vartojimo prevencijos ir žalos mažinimo klausimais iki 2035 metų įgyvendinimo 2024–2026 metų planas, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2024 m. gegužės 8 d. nutarimu Nr. 336 <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/7c5a8dc40e9511ef8e4be9fad87afa59?jfwid=32wf90sn>
33. Rekomendacija (ES) 2023/681 dėl įtariamųjų ir kaltinamųjų, kuriems taikomas kardomasis kalinimas, procesinių teisių ir dėl materialinių kalinimo sąlygų, Europos Komisija, 2022 m. gruodžio 8 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A32023H0681>.
Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 5 to 15 September 2016, Council of Europe. https://www.ecoi.net/en/file/local/1424215/1226_1518523625_2018-02-inf-eng-docx.pdf
34. Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 10 to 20 December 2021, Council of Europe, <https://hudoc.cpt.coe.int/eng?i=p-ltu-20211210-en-13>

35. Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 November to 4 December 2012 <https://rm.coe.int/1680697367>
36. Reporting under the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment Training Guide 2024. žiūrėta 2025 m. kovo 15 d.
<https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-11/report-convention-torture-training-guide-part1.pdf>.
37. UN General Assembly. "United Nations standard minimum rules for the treatment of prisoners (the Nelson Mandela Rules)(A/RES/70/175)". (2016).
https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf.

Moksliniai šaltiniai

38. Aisling Reidy. The Prohibition of Torture: A Guide to the Implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights. *Human rights handbooks, No. 6.* (2003),
<https://www.refworld.org/reference/research/coe/2003/en/67101>
39. Anželika Banevičienė. Criminal Detention in the EU: Conditions and Monitoring. *Update of FRA's Criminal Detention Database.* 3 June 2024
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/lithuania-criminal-detention-2024-country-study_en.pdf
40. Aurelija Pūraitė ir Audrius Zykevičius, "Human Rights and Prohibition of Torture, Inhuman or Degrading Treatment: European Approach," Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (2011), <https://www.lituanistika.lt/content/29534>.
41. Bernadette Rainey, Elizabeth Wicks, and Clare Ovey, Jacobs, White & Ovey: The European Convention on Human Rights (Oxford: Oxford University Press, 2010), p. 170
42. G. Sakalauskas, G. Norvaišytė, Žmogaus orumą ir teisės užtikrinančios kalinimo sąlygos Lietuvoje – misija (ne)įmanoma?, Vilnius University Open Series, (2022). 340–355,
<https://doi.org/10.15388/KSK.2022.16>
43. Gintautas Sakalauskas et al., *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos* (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, Žara, 2019).
44. Human Security Network; Österreichische Entwicklungszusammenarbeit; *European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy* (Graz, Austria) *Understanding human rights: manual on*

- human rights education. edited by Wolfgang Benedek*, 2012 https://www.etc-graz.eu/wp-content/uploads/2020/08/Manual_2012_Eng_FINAL.pdf.
- 45.Jeremy Waldron, *Torture, Terror, and Trade-offs: Philosophy for the White House* (Oxford: Oxford University Press, 2010), p. 279.
- 46.John T. Parry, *Understanding Torture: Law, Violence, and Political Identity* (Michigan: University of Michigan Press, 2010), p. 49.
- 47.Kristina Grinevičiūtė, *Žiauraus elgesio su vaiku samprata baudžiamojoje teisėje* jurisprudencija, Mokslo darbai, 2008, žiūrėta 2024 m. vasario 16 d., <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1750>.
- 48.Lenaerts K., "Exploring the Limits of the EU Charter of Fundamental Rights", *European Constitutional Law Review*, Vol. 8, Issue 3 (2012).
<https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/44E09CF275FAB8530096667DB525E2E6/S1574019612000260a.pdf/exploring-the-limits-of-the-eu-charter-of-fundamental-rights.pdf>
- 49.Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos 2010-2013, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2014, p. 93.
<https://lrkt.lt/data/public/uploads/2017/05/konstituc-doktrinos-nuostatos-2010-2013.pdf>.
- 50.Manfred Nowak, U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary, 2nd rev. ed. (Kehl: N.P. Engel, 2005), <http://www.ejil.org/pdfs/18/1/222.pdf>.
- 51.Natasa Mavronicola, *Torture, inhumanity and degradation under Article 3 of the ECHR: absolute rights and absolute wrongs*, (Oxford: Oxford University Press, 2021), žiūrėta 2024 vasario 12 d., <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/62913>.
- 52.Nowak, Manfred, Moritz Birk, and Giuliana Monina, *The United Nations Convention Against Torture and its Optional Protocol: A Commentary*, 2nd Edition, (Oxford: Oxford University Press, 2021), <https://doi.org/10.1093/law/9780198846178.003.0001>
- 53.Raimundas Jurka ir Eglė Jurkienė, „*Kankinimai: universalios baudžiamosios jurisdikcijos taikymo perspektyva*“ *Išvalgos* 1 (2021): 44–55, žiūrėta 2024 m. vasario 3 d., <https://www.lituanistika.lt/content/97126>.
- 54.Romualdas Drakšas, Regina Valutytė, *Kankinimo samprata tarptautinėje teisėje*, *Teisė*. 2009, t. 71, p. 7-24 žiūrėta 2024 m. vasario 3 d., <https://www.lituanistika.lt/content/22906>.
- 55.S. Nikartas, „*Teisė nebūti kankinamam ir nepatirti žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar nebūti taip baudžiamam: probleminiai kalinimo sąlygų užtikrinimo aspektai*“, Lietuvos teisės instituto mokslo tyrimai (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2013).

- 56.Sakalauskas. G. (red.) (2017). M. Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas. tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos teisės institutas. 117–140.P.132.
- 57.Sonia Boulos, "Towards Reconstructing the Meaning of Inhuman Treatment or Punishment: A Human Capability Approach," *The Age of Human Rights Journal* 12 (June 2019):35–61,
<https://revistaselectronicas.ujaen.es/index.php/TAHRJ/article/view/4807/3830>
- 58.The Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment *A Guide to Reporting to the Committee against Torture*, žiūrėta 2024 m. kovo 15 d.,
<https://redress.org/wp-content/uploads/2018/10/REDRESS-Guide-to-UNCAT-2018.pdf>

Teismų praktika

- 59.2013 m. gruodžio 4 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A525-1946/2013.
https://www.lvat.lt/data/public/uploads/2018/01/d1_26_apibendrinimas.pdf
- 60.2013 m. lapkričio 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A261-1798/2013.
https://www.lvat.lt/data/public/uploads/2018/01/d1_26_apibendrinimas.pdf
- 61.European Court of Human Rights, Aydın v. Turkey, application no. 23178/94.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-62660%22%5D%7D>.
- 62.European Court of Human Rights, Akkoç v. Turkey, applications nos. 22947/93 and 22948/93, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58905>.
- 63.European Court of Human Rights, Aksoy v. Turkey, application no. 21987/93.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003>.
- 64.European Court of Human Rights, Aleksandravičius and Others v. Lithuania, applications nos. 32344/13, 43576/13, 49516/13, 65956/13 and 71139/13.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180541>
- 65.European Court of Human Rights, Ananyev and others v. Russi, applications nos. 42525/07 and 60800/08. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108465>.
- 66.European Court of Human Rights, Bagdonavičius v. Lithuania, application no. 41252/12,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162023>
- 67.European Court of Human Rights, Beganović v. Croatia, application no. 46423/06.
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-93258>.
68. European Court of Human Rights, Bouyid v. Belgium, application no. 23380/09.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-157670>.

69. European Court of Human Rights, C.A.S. and C.S. v. Romania, application no. 26692/05.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109741>.
70. European Court of Human Rights, Einikis and Others v. Lithuania, applications nos. 43277/20, 49994/20, 50514/20, 51079/20 and 54383/20.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-215929>.
71. European Court of Human Rights, Ilașcu and Others v. Moldova and Russia, application no. 48787/99. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61886>.
72. European Court of Human Rights, Ireland v. United Kingdom, application no. 5310/71.
<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57506>.
73. European Court of Human Rights, Israilov v. Russia, application no. 18379/04.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-228349>.
74. European Court of Human Rights, Jalloh v. Germany, application no. 54810/00.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76307>.
75. European Court of Human Rights, Karalevičius v. Lithuania, application no. 53254/99.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68732>.
76. European Court of Human Rights, Kasperovičius v. Lithuania, application no. 54872/08.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172594>.
77. European Court of Human Rights, Laniauskas v. Lithuania, application no. 48309/19.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-230107>.
78. European Court of Human Rights, Laniauskas v. Lithuania, application no. 6544/20.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-217248>.
79. European Court of Human Rights, Lukošin v. Lithuania, application no. 25059/20.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-215170>.
80. European Court of Human Rights, Lutsenko and Verbytsky v. Ukraine, applications nos. 12482/14 and 39800/14. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207417>.
81. European Court of Human Rights, Michno v. Lithuania, application no. 29826/15.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187929>.
82. European Court of Human Rights, Miliukas v. Lithuania, application no. 10992/14.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192464>.
83. European Court of Human Rights, Mironovas and Others v. Lithuania, application no. 40828/12, 29292/12, 69598/12, 40163/13, 66281/13, 70048/13 ir 70065/13.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172541>.
84. European Court of Human Rights, Muršić v. Croatia, application no. 7334/13.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167483>.

85. European Court of Human Rights, *Oskirko v. Lithuania*, application no. 14411/16.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216135>.
86. European Court of Human Rights, *P.M. v. Bulgaria*, application no. 49669/07.
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-10878>.
87. European Court of Human Rights, *Sanchez v. France*, application no. 45581/15.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-224928>.
88. European Court of Human Rights, *Satybalova and Others v. Russia*, application no. 79947/13. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203313>.
89. European Court of Human Rights, *Savenkovas v. Lithuania*, application no. 871/02.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172992>.
90. European Court of Human Rights, *Selmouni v. France*, application no. 25803/94.
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-6536>
91. European Court of Human Rights, *Sławomir Musiał v. Poland*, application no. 28300/06.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90783>.
92. European Court of Human Rights, *Steponavičius v. Lithuania*, application no. 6982/18.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-230108>.
93. European Court of Human Rights, *T.K. v. Lithuania*, application no. 14000/12.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194726>.
94. European Court of Human Rights, *Tali v. Estonia*, application no. 66393/10.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140785>.
95. European Court of Human Rights, *Tamašauskas and Radzevičius v. Lithuania*, application no. 8797/16 ir 29486/17. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-186777>.
96. European Court of Human Rights, *The Greek case – Denmark v. Greece ; Norway v. Greece ; Sweden v. Greece ; Netherlands v. Greece – part I of V. applications nos. 3321/67, 3322/67, 3323/67 and 3344/67*. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167795>.
97. European Court of Human Rights, *Tyrer v. the United Kingdom*, application no. 5856/72.
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57587>.
98. European Court of Human Rights, *Traknys v. Lithuania*, application no. 70048/13.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159049>.
99. European Court of Human Rights, *Urbonavičius v. Lithuania*, application no. 549/17.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193070>.
100. European Court of Human Rights, *Vaidelys v. Lithuania*, application no. 21237/19.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-217735>.
101. European Court of Human Rights, *Valašinas v. Lithuania*, application no. 44558/98.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173167>.

102. European Court of Human Rights, *Višniakovas v. Lithuania*, application no. 25988/16.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-188366>.
103. European Court of Human Rights, *Vitanis and Šukys v. Lithuania*, applications nos. 51043/13 ir 54553/13, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177119>
104. European Court of Human Rights, *Zontul v. Greece*, application no. 12294/07.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108586>.
105. European Court of Human Rights. *Bagdonavičius v. Lithuania*. application no. 41252/12.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162023>.
106. European Court of Human Rights. *Beganović v. Croatia*, application no. 46423/06.
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-93258>.
107. European Court of Human Rights. *Einikis and Others v. Lithuania*. applications nos. 43277/20, 49994/20, 50514/20, 51079/20 and 54383/20.
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-222620>
108. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. birželio 18 d. nutarimas „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“, *Teismų praktika* 21 (2004).
<https://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=26549>.
109. Prosecutor v. Delalić et al., Case No. IT-96-21-T, Judgment, para. 543 (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, 16 November 1998),
https://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf.

Internetiniai šaltiniai

110. A Piepaliūtė. „Lietuvos įkalinimo įstaigos ir tvarka jose – klaikus sovietmečio paveldas“. MRU. 2023. <https://www.mruni.eu/news/agne-piepaliute-lietuvos-ikalinimo-istaigos-ir-tvarka-jose-klaikus-sovietmecio-paveldas/>.
111. Committee against Torture, United Nations, <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cat>.
112. Concluding observations on the 3rd periodic report of Lithuania, Committee against Torture, 2015, <https://digitallibrary.un.org/record/815832?v=pdf>.
113. Council of Europe. *SPACE I – 2023: Annual Penal Statistics*, Strasbourg: Council of Europe. 2023. žiūrėta 2025 m. kovo 15 d.
https://wp.unil.ch/space/files/2025/04/space_i_2023_key_findings.pdf.
114. Draft Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. <https://uvalsc.s3.amazonaws.com/travaux/s3fs-public/A-RES-32-62.pdf?null>

- 115.Europos Žmogaus Teisių Teismas: 50 klausimų apie EŽTT.
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/50Questions_LIT
- 116.Fact Sheet No. 17: The Committee against Torture. United Nations .
<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/FactSheet17en.pdf>
- 117.Lietuvos kalėjimų tarnyba. “Apie mus – Istorija,”. žiūrėta 2025 m. kovo 15 d.
<https://kalejimai.lrv.lt/lt/apie-mus/istorija/>.
- 118.Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. „JT Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą“.
https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/dokumentai/Konvencija_CAT.pdf.
- 119.Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards, Council of Europe.
2015. <https://rm.coe.int/16806cc449>
- 120.Short guide to the European Prison Rules“. Penal Reform International and the Council of Europe 2022. https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2022/03/PRI-CoE_Short-guide-to-the-European-Prison-Rules.pdf .
- 121.The World Prison Brief. “Highest to Lowest – Prison Population Rate,” žiūrėta 2025 m. kovo 15 d.
https://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison_population_rate?field_region_taxonomy_tid=14

SANTRAUKA

Kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimas įkalinimo įstaigose

Pagal kalinimo rodiklius Lietuva išlieka tarp aukščiausių pozicijų, nes kalėjimai yra stipriai perpildyti. Tai rodo ne tik perteklinį įkalinimo naudojimą, bet ir sisteminės problemas, kurias būtina spręsti siekiant užtikrinti žmogaus teises kaliniams. Taip pat, EŽTT jurisprudencijoje vis priimami sprendimai prieš Lietuvą, kuriuose pripažįstami nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimo pažeidimai.

Tyrimo objektas – kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimas Lietuvos įkalinimo įstaigose

Darbo tikslas – nustatyti ar Lietuvos įkalinimo įstaigose yra laikomasi kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimo.

Darbo uždaviniai:

4. Nustatyti kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio sampratą.
5. Atskleisti kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio teisinį reguliavimą.
6. Įvertinti faktinę padėti Lietuvos įkalinimo įstaigose remiantis EŽTT praktika, Europos Kankinimų prevencijos komiteto išvadomis bei Lietuvos Seimo kontrolieriaus ataskaitomis.

Tyrimas parodė, kad nepaisant aiškos teisinės bazės, Lietuvoje įkalinimo įstaigose vis dar egzistuoja žmogaus teisių apsaugos pažeidimų, susijusių su pertekliniu perpildymu, nepakankamomis materialinėmis ir sanitarinėmis sąlygomis, sveikatos priežiūros prieinamumo trūkumais bei netinkamu personalo elgesiu. Europos Žmogaus Teisių Teismas ir CPT konstatuoja atvejus, kai tokios sąlygos gali būti prilyginamos nežmoniškam ar žeminančiam elgesiui.

Darbas susideda iš trijų skyrių: pirmajame analizuojama kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio samprata, antrajame aptariamas teisinis šio draudimo reguliavimas tarptautiniu, regioniniu ir nacionaliniu lygmenimis. Trečiojoje dalyje vertinama faktinė padėtis Lietuvos įkalinimo įstaigose, analizuojant EŽTT praktiką, CPT ir Seimo kontrolierių ataskaitas. Magistro baigiamasis darbas užbaigiamas išvadomis, literatūros sąrašu bei santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

Atliekant tyrimą buvo taikomi loginis, mokslinės literatūros analizės, sisteminės analizės ir lyginamasis metodai.

SUMMARY

Prohibition of Torture and Other Cruel, Inhuman, or Degrading Treatment in Detention Facilities

According to incarceration statistics, Lithuania remains among the highest-ranking countries with overcrowded prisons. This reflects not only the excessive use of imprisonment but also systemic issues that must be addressed to ensure the protection of human rights for prisoners. Additionally, the European Court of Human Rights (ECtHR) continues to issue rulings against Lithuania, recognizing violations of the prohibition of inhuman or degrading treatment.

Research Object: The prohibition of torture and other cruel, inhuman, or degrading treatment in Lithuanian detention facilities.

Research Aim: To determine whether the prohibition of torture and other cruel, inhuman, or degrading treatment is upheld in Lithuanian detention facilities.

Research Tasks:

1. To define the concept of torture and other cruel, inhuman, or degrading treatment.
2. To examine the legal regulation of the prohibition of torture and other cruel, inhuman, or degrading treatment.
3. To assess the factual situation in Lithuanian detention facilities based on ECtHR case law, the conclusions of the European Committee for the Prevention of Torture (CPT), and the reports of the Seimas Ombudsman.

The study found that despite a clear legal framework, human rights violations still exist in Lithuania's detention facilities, including excessive overcrowding, inadequate material and sanitary conditions, limited access to healthcare, and inappropriate behavior by prison staff. The ECtHR and the CPT have identified cases where such conditions can be classified as inhuman or degrading treatment.

The thesis consists of three chapters: the first analyzes the concept of torture and other cruel, inhuman, or degrading treatment; the second discusses the legal regulation of this prohibition at the international, regional, and national levels; and the third evaluates the factual situation in Lithuanian detention facilities based on ECtHR case law, CPT reports, and Seimas Ombudsman findings. The thesis concludes with findings, a list of references, and a summary in both Lithuanian and English.

The research employs logical, scientific literature analysis, systematic analysis, and comparative methods